

Motion

1983/84:1337

Lars Werner m. fl.
Arbetsstidsförkortning

I Sammanfattning

Allt fler skäl talar för en förkortning av arbetstiden. Sex timmars arbetsdag bör därvid ställas som målsättning. Arbetsstidsförkortningen bör genomföras under en begränsad tidsperiod för att ge så gynnsamma resultat som möjligt. Övertidsarbetet bör samtidigt begränsas hårt. Övergången till sex timmars arbetsdag bör enligt vpk:s mening vara genomförd före utgången av 1980-talet. Som ett första steg bör en minskning av arbetsdagen till sju timmar genomföras 1985.

Det är nödvändigt att samtidigt vidta speciella åtgärder i vad gäller arbetstiden för skiftarbetande med tunga och hälsofarliga yrken. Det inkluderar de typiska kvinnoyrkena inom vård och städning, som både är tunga och ofta utförs på obekvämt arbetstid. Dessa åtgärder går alltså utöver den allmänna arbetsstidsförkortningen och bör innebära en minskning av arbetstiden till sex timmar per dag eller trettio timmar per vecka från 1985.

Det skall också observeras att en sänkning av pensionsåldern, vilket är speciellt viktigt vid tungt arbete, eller en övergång till fritt förlagd, begränsad livsarbetsstid ur flera synpunkter kan ses som likvärdiga med en förkortning av den dagliga arbetstiden.

Övergång till sex timmars arbetsdag får en rad effekter både av social och ekonomisk natur. Den är ett steg mot jämlikhet mellan kvinnor och män. Den bidrar till att bryta med de skevheter som alstras ur den rådande arbetsdelningen mellan könen.

Övergången till sex timmars arbetsdag är en viktig betingelse för jämlikhet. De långa arbetstiderna – varvid bruttoarbetstiden bör räknas – drabbar framför allt småbarnsföräldrar, de med låg levnadsstandard, de som har oregelbundna arbetstider, de som har kroppsarbete, de som har låg utbildning. Arbetsstidsförkortning är i hög grad en klassfråga.

Förkortning av bruttoarbetstiden är en viktig förutsättning för att föräldrar skall kunna bättre umgås med sina barn liksom för människornas deltagande i kulturella aktiviteter, andra former av fritidsverksamhet liksom i den demokratiska processen i föreningar och folkvalda organ.

Sextimmarsdagen påskyndar utvecklingen mot en ny arbetsorganisation. Den förebådar en ny syn på arbetet, som är i linje med de stora samhällsförändringar, vilka bildar förutsättningen för arbetslöshetens slutliga avskaffande. Ur detta perspektiv kan man säga att sex timmars arbetsdag ingår som ett nödvändigt led i en långsiktig politik mot

arbetslösheten. Allt fler börjar nu också hysa uppfattningen att full sysselsättning i klassisk mening inte kan uppnås vid oförändrad längd på arbetsdagen.

Det betyder inte att arbetslösheten kan avskaffas genom delning av den tillgängliga mängden arbete. Arbetslösheten skapas genom de motsättningar som präglar hela den kapitalistiska produktionsprocessen. Tendensen att minska mängden mänskligt arbete fortsätter, oavsett arbetstidens längd.

Men en övergång till kortare arbetsdag kan, som det framlagda materialet i denna motion visar, i ett givet läge medföra en engångsökning av antalet i produktionen verksamma. Kortare arbetsdag ger flera jobb. Kostnaderna för de nya arbetena ligger främst på bytesbalansen och på den offentliga sektorns budget. Dessa kostnader uppvägs emellertid enligt vår uppfattning mer än väl av de positiva effekter som arbetstidsförkortning ger.

Vi förutsätter att oförändrade realinkomster skall upprätthållas för majoriteten av de som berörs av arbetstidsförkortningen, dvs. alla med låga och mellaninkomster. Sextimmarsdagen liksom varje arbetstidsförkortning är en fråga om kamp för en bättre fördelning, främst mellan arbete och kapital. Det är en fråga om maktförhållanden och facklig/politisk aktivitet, vilket resultat som kan uppnås i kampen för en arbetstidsförkortning liksom i själva kampen för kortare arbetstid över huvud taget. Hela frågan måste ställas in i ett vidare sammanhang. I en period då reallönerna sänkts kraftigt och vinsterna når rekordnivå begränsas kraven med säkerhet inte till kompensation för en förkortning av arbetstiden utan gäller också höjda reallöner.

Arbetstidsförkortningen bör och kan inte uppskjutas till omkring år 2000 såsom antytts i uttalanden från regeringsmedlemmar. Mot en förkortning av arbetsdagen kan heller inte anföras att den skulle leda till en ytterligare koncentration av befolkningen. Självfallet skall en så genomgripande reform genomföras samtidigt med en omläggning av industri- och regionalpolitiken. En kraftig förkortning av arbetsdagen kommer både att framtvunga en sådan omläggning och samtidigt underlätta omläggningen.

II "Intäkter" och "kostnader" vid arbetstidsförkortning

En stor social och ekonomisk reform som en kraftig arbetstidsförkortning kan diskuteras ur olika perspektiv och i olika termer. Det avgörande är naturligtvis effekterna för de arbetande människorna, men dessa kan i sin tur värderas och mätas med olika metoder. De som är motståndare till en arbetstidsförkortning och hävdar att en sådan inte kan ge något bidrag i kampen mot arbetslösheten för sin kritik i ekonomiska termer. För att kunna värdera och motbevisa denna kritik har vi valt att här också föra resonemanget i sådana termer.

De flesta reformer har både en "intäkts-" och "kostnads"-sida. De fördelar som en arbetstidsförkortning ger innebär också att annat måste upphävas.

Anledningen till att begreppen intäkter och kostnader satts inom citationstecken är att det inte är enbart fråga om ekonomiskt mätbara storheter utan att det snarare i stor utsträckning är fråga om andra positiva och negativa effekter som en arbetstidsförkortning för med sig. Här kommer vi att använda begreppen intäkter och kostnader i denna mycket vidare betydelse. Då skall man komma ihåg att speciellt på "intäktssidan" är det inte fråga om intäkter i snäv ekonomisk mening.

Det kan vara väsentligt att allmänt diskutera vilka intäkter och kostnader som en arbetstidsförkortning i den närmaste framtiden skulle kunna ha. I nästkommande avsnitt kommer vi att redovisa mer detaljerade beräkningar av vissa kostnader för arbetstidsförkortning.

Vilka "intäkter" finns?

När debatten om förkortning av arbetstiden till sex timmar först kom upp i början av 1970-talet var det huvudsakliga skälet att en kortare arbetsdag skulle vara en kompensation bl. a. för de allt längre arbetsresorna, det högre arbetstempot och på så sätt skulle en kortare arbetsdag kunna mildra utslagningen. Till dessa sociala skäl kom att kvinnorörelsen menade att en kortare arbetsdag var en förutsättning för att kvinnor skulle kunna kombinera sitt traditionella ansvar för hem och barn med förvärvsarbete. Genom att kvinnor i större utsträckning skulle kunna ha fulltids förvärvsarbete kunde också de ekonomiska ojämlikheterna mellan kvinnor och män utjämnas och därmed skulle en kortare arbetsdag kunna bidra till kvinnofrigörelsen. En kortare daglig arbetstid skulle också innebära att männen skulle få tid till hemarbete.

Dessa "intäkter" är de brett erkända. Både LO och TCO ansluter sig till en kortare arbetsdag "på sikt" och av sociala och kvinnofrigörelseskäl. SAP är också för en arbetstidsförkortning av dessa skäl. Även vpk anser att det främst är på grund av dessa "intäkter" som arbetsdagen bör kortas.

Dessa "intäkter" av en arbetstidsförkortning är långsiktiga bl. a. i den meningen att de inte omedelbart kommer att innebära en kvinnofrigörelse, men att de på sikt kan innebära en förändring i arbetsdelningen mellan könen.

På senare år har de allt större arbetslöshetsproblemen fört med sig att också sysselsättningsaspekten av en arbetstidsförkortning har tagits med bland "intäkterna". Här finns emellertid en stark kritik – främst från de etablerade ekonomerna. Denna kritik hävdar att vissa kostnader för arbetstidsförkortningen kommer att bli så stora att det egentligen inte blir någon positiv effekt på sysselsättningen. Det har också fört med sig att man i större utsträckning börjat diskutera huruvida arbetstidsförkortningen skall ske med bibehållen månadslönenivå.

Bland intäkterna vid en arbetstidsförkortning kan besparingar vad det gäller produktionskapitalet också nämnas. Detta är visserligen en

”ekonomisk” intäkt men den är icke desto mindre svår att kvantifiera (vilket gör att vi inte närmare kommer att behandla denna aspekt). För att denna intäkt skall kunna erhållas krävs det att övertids- eller skiftarbetet ökar, vilket är en negativ effekt. Genom att omsättningshastigheten (eller omslagshastigheten som Marx kallade samma fenomen) för kapitalet ökar ökar också lönsamheten. Mindre kapital binds i produktionen per dag, vilket betyder att företagens räntekostnader blir lägre. Men varje försök att göra mer precisa beräkningar stupar på att den slutliga effekten är beroende av en hel rad faktorer, som är mycket svåra att göra meningsfulla antaganden kring.

Vilka ”kostnader” finns?

Kostnaderna för arbetstidsförkortning är främst ekonomiska av olika slag. En kortare arbetsdag med någon form av lönekomensation ökar givetvis företagets kostnader. Detta i sin tur försämrar företagets konkurrenskraft och därmed kan en arbetstidsförkortning dels ge ökade avskedanden i exportindustrin, dels innebära försämrad balans i betalningarna med utlandet.

En annan typ av ekonomiska kostnader uppstår om arbetstidsförkortningen skulle ske utan lönekomensation, dvs. månadslönerna skulle minska för heltidsarbetande. Den standardsänkning som skulle bli ett resultat av en arbetstidsförkortning utan lönekomensation eller med en ofullständig lönekomensation är en kostnad för den enskilde i första hand, men kan också innebära lägre efterfrågan på hemmamarknaden och därmed minskad sysselsättning.

En påtaglig och icke direkt ekonomisk ”kostnad” vid en arbetstidsförkortning är att risken för att speciellt tvåskiftsarbete ökar. (I. Not se efter avsnitt II.)

I debatten har det också förekommit att andra negativa effekter av arbetstidsförkortning förts fram. Det har t. ex. hävdats att utsugningen av arbetskraften (stressen, arbetstempot) skulle öka om arbetstiden kortades. Det har också hävdats att om arbetstiden kortades skulle många människor ägnas mer åt videotittande och de skulle få ett socialt sett ännu mer armt liv än nu.

Vi skall här behandla några av de ovan uppräknade ”intäkterna” och ”kostnaderna”. Först gäller det att ta upp de skäl för en kortare arbetsdag som traditionellt sedan mitten av 1970-talet förts fram i debatten.

Den verkliga arbetsdagens längd

I debatten kring kortare arbetsdag har den s. k. bruttoarbetstiden blivit ett väsentligt begrepp. Med bruttoarbetstid menas att till den vanliga arbetstiden som i normala fall är åtta timmar per dag för heltidsarbetande

skall man lägga övertidsarbete, extraknäck och resor till och från arbetet. Bruttoarbetstiden mäter således den tid som en arbetande är borta från hemmet för att förtjäna den lön han/hon måste ha för att kunna bibehålla sin levnadsstandard.

Bruttoarbetstiden visar också vilken tid som finns över för det oavlönade och osynliga hemarbetet, för fritidsaktiviteter som t. ex. sport och annat friluftsliv, för deltagande i olika former av kulturverksamhet, för deltagande i den demokratiska processen genom t. ex. politiskt och fackligt arbete. För dem som har en lång bruttoarbetstid kommer det givetvis vara svårt att hinna med mycket mer än det nödvändiga hemarbetet och sömn. Deltagande i den demokratiska processen är omöjligt och likaså ett rikt liv i form av deltagande i kulturella verksamheter eller i sport och friluftsliv. Den verkliga arbetstidens längd kommer att vara ett minst lika effektivt hinder som de ekonomiska och sociala hindren.

Enligt statistiska centralbyråns levnadsnivåundersökning 1977/78 (Levnadsförhållanden 1977/78, Stockholm 1981) hade 320 000 anställda eller 8,9% en bruttoarbetstid som översteg 11 timmar. I genomsnitt tar hemarbetet (inköp, matlagning, disk, städning och tvätt dvs. exkl. den tid som har med barnuppfostran etc. att göra) enligt en undersökning gjord av konsumentverket 1976 omkring 4,5 timmar per dag (familjer från två Stockholmsförorter med minst ett barn i åldern 0-6 år). Det för familjen nödvändiga arbetet kan således ta mycket lång tid.

En hög bruttoarbetstid har t.ex. småbarnsföräldrar, de med låg levnadsstandard, de som har oregelbundna arbetstider, de som har kroppsarbete, de som har låg utbildning, och det är vanligare med en lång bruttoarbetstid i storstadsområdena – men det är ännu vanligare med lång bruttoarbetstid i några av skogslänen.

Undersökningen visar att arbetstidsförkortning verkligen är en klassfråga. De grupper som är undertryckta klassmässigt i samhället är också de grupper som har det svårast att få tiden att räcka till.

Kvinnofrigörelse och arbetstid

Vi konstaterade ovan att arbetstidsfrågan är en klassfråga. Men arbetstidsförkortning är givetvis också en kvinnofråga – och det i ännu högre grad. Det är därför ingen tillfällighet att det var kvinnoorganisationerna som lyfte fram kravet om sex timmars arbetsdag. Kvinnornas andel av arbetskraften har ökat under hela efterkrigstiden – i synnerhet under de två senaste decennierna. Men samtidigt har deltidsarbetet ökat kraftigt. I dag arbetar nästan hälften av alla förvärvsarbetande kvinnor deltid. Andelen män som arbetar deltid är ca 5%. Som skäl för deltidsarbete anger 60% av de deltidsarbetande kvinnorna att det är hemarbete och barntillsyn som gör att de väljer att arbeta kortare tid. Bland män som arbetar deltid är det viktigaste skälet studier (statistiska centralbyrån, Hur jämställda är vi? –

Levnadsförhållanden 1975/77, Stockholm 1980).

Deltidsarbetet är vanligast inom traditionella kvinnodominerade arbetsområden som städning, kontorsarbete och vårdarbete. Det finns klara klasskillnader. Det är de lågavlönade kvinnorna som deltid arbetar. Kvinnor med högavlönade yrken arbetar sällan deltid.

En del av de deltid arbetande kvinnorna vill ha heltidsarbete men kan inte få det. Men för majoriteten är deltid arbetet en privat lösning på konflikten mellan förvärvsarbete och hemarbete. Deltid arbetet döljer i själva verket ett dubbelarbete.

Det dubbelarbete som kvinnorna utför kan beläggas med uppgifter om hemarbetets fördelning. Både jämställdhetskommitténs utredning (SOU 1979:89) och SCB:s levnadsnivåundersökning Hur jämställda är vi? (aa) visar att arbetsdelningen i hemmet i stort sett inte påverkas av kvinnans förvärvsarbete.

Det är inte kvinnans utan mannens förvärvsarbets tid som påverkar fördelningen av hushållsarbete. Om mannen arbetar heltid spelar det ingen roll om kvinnan arbetar hel- eller deltid. Det är ändå hon som gör det mesta av arbetet i hushållet.

Enligt Hur jämställda är vi? gör kvinnan merparten av inköpsarbetet i 66% av paren, merparten av matlagningsarbetet i 86% av paren, merparten av diskarbetet i 78% av paren och merparten av städ- och tvättarbetet i 80 resp. 86% av paren.

Bördan av hemarbetet ökar om det finns småbarn i familjen. Således konstaterar Kvinnors arbete (SOU 1979:89) att i hem där det finns barn under skolåldern arbetar så gott som alla kvinnor 20 timmar eller mer i hemmet per vecka.

Mot bakgrund av arbetsdelningen i hemmet är det lätt att förstå varför kvinnor "väljer" deltid arbete. Konsekvenserna av detta "val" blir att det uppstår två typer av grundläggande skevheter i förhållandet mellan män och kvinnor.

För det första en ekonomisk skevhet. Det är givet att den som förvärvsarbetar mest också i allmänhet tjänar mest. Det är också välkänt att kvinnor i allmänhet har lägre inkomster i praktiken oberoende av arbetstid (se t. ex. Björn Tegsjö; Ingen inkomstutjämning mellan män och kvinnor i sikte, Välfärdsbulletinen nr 3 1983). Det gör att kvinnorna blir ekonomiskt beroende av männen. Detta beroende är mycket väsentligt i en värld där det är nödvändigt att ha pengar för i stort sett alla varor och tjänster – möjligheterna till självhushåll är ju ytterligt begränsade.

I debatten om jämställdhet har alla varit överens om att ekonomisk självständighet är en nödvändig förutsättning för kvinnornas frigörelse. Men både låginkomstutredningen och deltidundersökningen (SOU 1976:6 Deltidsanställdas villkor) har konstaterat att de deltid arbetande har generellt sett lägre timlön, oftare obekvämt arbetstid, inga eller dåliga möjligheter till fortbildning och avancemang, färre sociala förmåner och

sämre facklig anslutning. Deltidsarbetet låser med andra ord fast kvinnorna i en underordnad position på arbetsmarknaden och i ett ekonomiskt beroende av männen (se också Anita Göransson; Den könsliga arbetsdelningen och dess strategiska konsekvenser i Att tillämpa Marx. Lund 1979).

Därmed är kvinnorna i en ond cirkel eftersom deltidsarbetet befäster och förstärker den traditionella arbetsdelningen mellan könen.

För det andra tenderar arbetsdelningen också att skapa en medvetenhetskillnad mellan män och kvinnor. Genom att kvinnor har ansvaret för hem och barn men enbart ett delansvar för den del av försörjningen som handlar om att skaffa fram pengar, kommer kvinnornas intresse för att fortbilda sig, söka självförverkligande i förvärsarbetet osv. att hindras. Den kvinnliga medvetandesfären domineras av relationerna inom familjen. Och de erfarenheterna räknas inte i yrkeslivet, i politiska och fackliga sammanhang.

Den manliga medvetandesfären blir också begränsad. Den domineras av förvärsarbetet och andra aktiviteter och sammanhang utanför hemmet. Omsorgen om barnen och hushållsarbetet ligger utanför den manliga medvetandesfären och därmed tenderar djupare känslomässiga erfarenheter och omsorg om andra att undertryckas. I gengäld kommer männen att dominera inte bara arbetslivet utan också det fackliga och politiska livet.

Genom en kortare arbetstid skulle man kunna bidra till en förändring av båda dessa skevheter. Ursprunget till dem är arbetsfördelningen mellan könen – och skevheterna förstärker också denna. Som vi senare skall visa kommer arbetstidsförkortningen under vissa villkor att jämna ut inkomsterna mellan den deltidsarbetande kvinnan och den heltids- och ofta övertidsarbetande mannen. På så sätt kan arbetstidsförkortningen bidra till att utjämna den ekonomiska skevheten i förhållandet mellan kvinnor och män.

En allmän arbetstidsförkortning kan också öppna möjligheter för att direkt motverka arbetsdelningen mellan könen. Sextimmarsdagen skulle kunna ge även den heltidsarbetande mannen möjlighet att delta i hushålls- och i omsorgsarbete. På samma gång skulle en kortare arbetsdag kunna ge kvinnan mer tid att arbeta fackligt, i politisk verksamhet eller i andra verksamheter utanför hemmet.

Arbetstidsförkortning och sysselsättning

Inom den svenska arbetarrörelsen har man i allmänhet inte förnekat att en arbetstidsförkortning skulle öka sysselsättningen (eller minska sysselsättningsminskningen). Men en utbredd uppfattning är att en arbetstidsförkortning skulle vara en "passiv sysselsättningspolitik". Ett exempel på ekonomer med denna uppfattning är TCO:s chefsekonom, Roland Spånt. I en intervju i tidningen Vårdfacket (nr 9/1983) och i en broschyr utgiven av TCO (Kan arbetstidsförkortningar öka sysselsättningen? – en debattskrift från TCO, Lidingö 1983) menar Roland Spånt att en ökad sysselsättning i stället kan

åstadkommas genom att regeringen för en ekonomisk politik som leder till ökad tillväxt. En ökad tillväxt skulle enligt Roland Spånt bl. a. ge utrymme för en expansion av den offentliga sektorn som skulle kunna ge nya jobb. Det finns fortfarande stora otillfredsställda behov (behoven är enligt Spånt "snart sagt oändliga") och om man fick "fart på ekonomin" så skulle dessa kunna tillfredsställas via den offentliga sektorn.

Roland Spånt menar också att förespråkarna för en arbetstidsförkortning är "tillväxtkritiker" (i Vårdfacket) eller sådana som menar att "det finns en given efterfrågan på produktion och för att åstadkomma denna produktion arbetas varje år en viss mängd timmar" som skall fördelas. Om man är tillväxtkritiker vill man inte lösa arbetslöshetsproblemet med ökad tillväxt, och en begränsad tillväxt innebär givetvis att produktionsvolymen är given. Dessa argument mot arbetstidsförkortning kan knappast betecknas som seriösa.

Spånts och många andra ekonomers ståndpunkt i förhållande till sysselsättningsproblematiken är att med ökad tillväxt så kan arbetslösheten minska. Det är således väsentligt att undersöka sambanden mellan tillväxt, sysselsättning och arbetslöshet och diskutera förutsättningarna för att en tillräckligt hög tillväxt kan skapas i de sektorer som kan ge ökad sysselsättning.

Tillväxt och arbetslöshet

Redan Karl Marx studerade frågan om kapitalismen som system kan åstadkomma en permanent full sysselsättning (Karl Marx Kapitalet första boken, Uddevalla 1970). Marx menade att konkurrensen mellan kapitalen tvingade kapitalisterna att ständigt förbättra sina produktionsmetoder. Detta ledde till att kapitalintensiteten ökade (med Marx beteckningar så ökade den organiska sammansättningen hos kapitalet) och det skapade en tendens till en minskad relativ efterfrågan på arbetskraft. Marx menade således att det är helt normalt med en ökad tillväxt och en ökande arbetslöshet under kapitalismen, att de faktorer som orsakade tillväxten också orsakade en ökad arbetslöshet.

Denna tendens till ökad arbetslöshet var inte särskilt framträdande under tiden efter andra världskriget fram till mitten och slutet av 1960-talet (se Drambo Effekter av ny teknik på produktivitet, sysselsättning och arbetstid, arbetsmarknadsdepartementet, Ds A 1983:1, Stockholm 1983). Orsakerna till detta har studerats av marxister och olika förklaringar har givits. Bl. a. har man påpekat att en stor del av den ökande reservarmén varit sysselsatt genom arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Även om denna invändning är riktig måste man ändå konstatera att någon tendens till kraftig ökning av de arbetslösa har vi inte upplevt i Sverige förrän under slutet av 1970-talet.

Sambandet mellan tillväxt av produktionen och mängden arbetade timmar

är teoretiskt inte särskilt komplicerat:

$$\text{Förändring av produktion} = \text{Förändring av produktivitet} + \text{Förändring av arbetade timmar}$$

Produktivitet definieras som produktion per arbetstimme. Om produktiviteten inte förändrades skulle en ökad tillväxt bara kunna åstadkommas med ökade arbetsinsatser. Men om produktiviteten också ökar snabbt måste produktionen växa snabbare för att efterfrågan på arbetstimmar skall öka. Med snabbt växande produktivitet minskar behovet av att arbetskraften blir större. Det är detta som är Marx tes.

Det framgår av sambandet ovan att en ökande sysselsättning kan åstadkommas genom att produktionen växer snabbare än produktiviteten.

Man har invänt emot Marx att den ökade produktiviteten åstadkoms genom att nya maskiner och nya arbetsmetoder används. De nya maskinerna skall tillverkas någonstans och därför kompenseras bortfallet av efterfrågan på arbetskraft i de tidigare sektorerna av att det tillkommer nya företag och tillverkning av nya produkter. För att den ökande produktiviteten inte skall leda till en tendens till minskande sysselsättning krävs således att det sker en "produktutveckling".

Detta är bara ena sidan av problemet, nämligen efterfrågan av arbetskraft. Men arbetslösheten bestäms också av utbudet på arbetskraft. En minskande efterfrågan på arbetskraft kan mycket väl vara förenligt med t. o. m. minskande arbetslöshet om utbudet av arbetskraft minskar mycket fort.

Man kan ställa upp följande teoretiska samband för bestämning av tendensen till ökande eller minskande arbetslöshet:

$$\begin{array}{ccccccc} \text{Förändring} & & \text{Förändring} & & \text{Förändring} & & \text{Förändring} \\ \text{i utbud av} & = & \text{i produk-} & - & \text{i produkti-} & + & \text{av arbets-} \\ \text{arbetskraft} & & \text{tion} & & \text{vit} & & \text{löshet} \\ (1) & & (2) & & (3) & & (4) \end{array}$$

Detta samband, som trots allt är mycket förenklat, ger en mer komplicerad bild. Om utbudet av arbetskraft växer (dvs. om t. ex. befolkningen växer eller om det under en period kommer ut stora barnkullar på arbetsmarknaden) så måste produktionen växa mycket snabbare än produktiviteten för att inte arbetslösheten skall tendera att öka. Det är inte säkert att arbetslösheten verkligen ökar – många kanske "ger upp" innan de ens kommit ut på arbetsmarknaden. Så en tendens till ökande arbetslöshet innebär inte att man omedelbart kan avläsa högre arbetslöshetstal.

Det är intressant att studera hur tendenserna varit i vårt land under kapitalismen. Detta har gjorts av Leif Drambo (aa. 1983). Han har delat upp tiden från 1870 till 1979 i femårsperioder. Sedan har han undersökt hur komponenterna (1)–(3) i sambandet ovan har utvecklats för varje femårsperiod. Genom den undersökningen har han sedan beräknat förändringen i arbetslösheten (komponent (4)). Denna beräkning av förändringen av arbetslösheten blir då en beräknad tendens – inte ett mått på hur arbetslösheten verkligen förändrades.

En mycket viktig slutsats av Drambos undersökning är att det är betydligt fler perioder som visar en tendens till ökad arbetslöshet (14 stycken) än perioder som visar en tendens till minskad arbetslöshet (8 stycken). Med andra ord är den period av relativt full sysselsättning som präglade Sverige under efterkrigstiden snarare ett historiskt undantag än en regel.

För femårsintervallen från 1935–1940 till 1960–1964 finns en tendens till minskande eller konstant arbetslöshet. Fr. o. m. femårsintervallet 1965–1970 finns en tendens till ökande arbetslöshet enligt Drambo. De arbetslöshetsproblem vi ser i dag kan alltså ses som grundade redan under slutet av 1960-talet.

Går man vidare i analysen och undersöker de bakomliggande faktorerna till förändringen i arbetskraftsefterfrågan finner man (enligt Drambo) att under de perioder då det funnits en tendens till strukturell arbetslöshet har kännetecknats av följande förhållanden (aa s. 29):

1) Produktionsvolymökningen och produktivitetsökningen har varit lika stora men samtidigt har arbetskraftsutbudet ökat (två femårsintervall på 1880-talet).

2) Produktionsvolymökningen har visserligen varit större än produktivitetsökningen men arbetskraftsutbudet har ökat mer än efterfrågan (7 tillfällen fördelade över hela perioden).

3) Produktionsvolymen har minskat samtidigt som produktiviteten har ökat och dessutom har arbetskraftsutbudet ökat (inträffade enbart under perioden 1930–1934).

4) Produktionsvolymen har varit oförändrad och produktiviteten har minskat men samtidigt har arbetskraftsutbudet ökat mer än efterfrågan (inträffade enbart under femårsintervallet 1913–1919).

5) Produktionsvolym och produktivitet har minskat men produktionsvolymminskningen har varit större och dessutom har arbetskraftsutbudet ökat (inträffade enbart 1920–1924).

6) Produktiviteten har ökat mer än produktionsvolymen och dessutom har arbetskraftsutbudet ökat (inträffade under två femårsintervall, 1915–1919 och 1975–1979).

Under alla femårsintervall under perioden 1925–1929 och 1935–1964 ökade produktionsvolymen snabbare än produktiviteten samtidigt som arbetskraftsutbudet ökade långsammare eller i samma takt vilket under hela perioden ledde till en tendens till minskande eller konstant arbetslöshet. Den hittills gjorda analysen visar att det inte räcker med att öka tillväxten för att arbetslösheten skall tendera att minska. Historiskt visar Drambos studie att trots att produktionen har växt under 19 av de 22 undersökta femårsintervallen så har det inte räckt för att tendensen till ökad arbetslöshet skulle kunna undvikas. Den främsta orsaken är att utbudet av arbetskraft har växt snabbare än efterfrågan. I dag är en mycket stor ungdomsgeneration, barnen till efterkrigstidens stora barnkullar, på väg in i arbetsmarknaden. Det betyder att under 1980-talet kommer utbudet av arbetskraft att vara

stort. Det ställer extra stora krav på en hög tillväxt (och relativt sett lägre produktivitetsökning) för att man med konventionella metoder skall kunna hålla arbetslösheten nere. Samtidigt vet vi att efterfrågan på världsmarknaden troligen kommer att växa långsammare än under 1960-talet.

Det finns alltså fler faktorer som talar *mot* att man med traditionella metoder kan motverka en tendens till ökad arbetslöshet:

- det förväntade stora utbudet av arbetskraft under de kommande åren,
- den låga tillväxten på världsmarknaden,
- elektronikens intåg på många områden som innebär att produktionen av många produkter blir enklare och att det behövs färre arbetstimmar för att utföra ett bestämt arbetsmoment när man använder verktyg och instrument med elektronik.

Men frågan om elektroniken är en diskussionsfråga. Det har tidigare berörts att en ökad produktivitet som orsakas av att nya produkter introduceras leder till att de arbetstimmar som faller bort inom en "gammal" industrigren kan kompenseras genom att en "ny" industrigren tillkommer – den industrigren som tillverkar den nya produkten.

Ofta hävdas det att elektroniken skulle ha kraftfulla sådana kompensations effekter – på samma sätt som andra tekniska genombrott t. ex. ångmaskinen anses ha haft. Roland Spånt ansluter sig till denna ståndpunkt (se TCO-skriften enligt ovan).

Tekniken och sysselsättningen

I traditionell ekonomisk teori är teknikutvecklingen något utanförstående som enbart kan studeras som en effekt på produktiviteten. Så behandlade vi den också ovan. I allmänhet menar man att tekniken är en positiv faktor som skapar nya arbeten.

Det finns emellertid studier som problematiserar denna entydigt positiva syn på teknikens inverkan på sysselsättning. I en studie från Aalborgs universitetscenter (Christian Bjerg, Birgitte Gregersen, Niels Maarbjerg och John Thøgersen. Teknologisk udvikling og beskaeftigelse, Aalborgs universitetscenter, juli 1980) särskiljer man olika perioder av teknikutveckling. Det finns perioder då tekniken utvecklas och skapar nya produkter. Dessa tillverkas ofta med låg kapitalintensitet (låg organisk sammansättning). Under perioden där denna tendens är den dominerande skapas nya arbeten – utvecklingen är extensiv.

Möjligheterna att öka produktionen på andra sätt än genom att utvidga befintliga anläggningar och anställa fler är små.

Så småningom är möjligheterna till produktutveckling grundad på de nya tekniska upptäckterna uttömda. Nu koncentreras intresset på att göra produktionen så effektiv som möjligt. Produktionsmetoderna förfinas och rationaliseringarna innebär att arbetsstyrkan minskar. Utvecklingen går över

i en intensiv fas.

Under denna senare fas innebär införande av ny teknik att arbetslösheten ökar – kompensations effekterna, som fanns under produktutvecklingsfasen, blir mindre. Om detta uppfattades schematiskt skulle införandet av den nya tekniken i dag innebära en extensiv utveckling. Men det är tveksamt. Elektroniken är inte alls ny. Det är snarare så att elektroniken utvecklas f. n. på ett nytt sätt. Under introduktionen av datorer på 1960-talet skapades förmodligen nya arbeten – särskilt inom administration och kontor. Då skapade införandet av datorer troligen fler arbeten (t. ex. stansoperatriser, många olika assistenter och handläggare vars uppgift var att följa och sammanställa uppgifter från datalistor osv.).

Det som nu sker vad det gäller datorutveckling för kontor är att mikro- och minidatorer utvecklas, kommunikationsmöjligheterna blir bättre och datorerna integreras med det traditionella kontorsarbetet. Genom att "intelligenta" terminaler kan placeras direkt hos den handläggande personalen behövs inga mellanhänder som "kör" olika program eller som sammanställer olika listor. Indata levereras direkt av handläggare som arbetar i direktkontakt med olika system. Utdata tas ut direkt av dem som behöver den.

Genom utvecklade kommunikationsmöjligheter, textbehandling osv. görs dessutom olika serviceyrken inom kontoren onödiga (t. ex. sekreterare, skrivmaskinspersonal osv.).

Kontorsrationaliseringen skapar inte några nya "kontorsprodukter" utan rationaliserar de gamla "produkterna". Det innebär att arbeten kommer att försvinna.

På samma sätt är det med utvecklingen inom handeln. Med de nya datoriserade kassaregistren blir det möjligt att till stor del ta bort inventerings- och beställningsarbete och bokföringen förenklas. Inte heller inom handeln skapar datoriseringen några kompensations effekter. Och programmeringsarbetet är för avancerat för att det skall vara möjligt att låta de handelsanställda utföra det.

Dessa hotbilder är numera välkända. Men de etablerade ekonomerna menar att de nya datoriserade produkterna också skapar nya arbeten – dels skall dessa mikroprocessorprodukter tillverkas, dels skall program till dem göras. Vad det gäller tillverkningen av elektronikprodukter så är den ofta en förenkling i förhållande till de elektromekaniska produkter som de ersätter. Det krävs betydligt mindre arbetskraft för att tillverka elektroniska miniräknare, elektroniska växlar eller elektroniska kassaregister än att tillverka elektromekaniska. Många av de komponenter som ingår tillverkas dessutom inte i Sverige. De kompensations effekter som möjligen kommer av den nya elektronikvågen hamnar därför inte i Sverige.

Detsamma gäller i hög grad programvarorna. Dessa kan säljas internationellt och med små förändringar anpassas till de olika ländernas speciella förhållanden (skillnader i lagstiftning osv.).

Det är enligt många bedömare troligt att den nya vågen av elektronik kommer att minska behovet av arbetskraft i industriellt arbete och speciellt i administrativt och kommersiellt arbete.

Genom att kapitalintensiteten ökar per arbetsplats – och särskilt snabbt inom arbetsintensiva branscher som kontor, handel och service – så kommer en traditionell ekonomisk politik att kräva att allt större andel av BNP går till investeringar. Varje nytt arbete kräver ju större kapitalinsats. Detta leder till två problem: Dels måste efterfrågan på konsumtionsvaror växa i långsammare takt, dels kommer varje högre nivå av investeringar innebära att en större del arbetsbesparande teknik introduceras.

Nobelpristagaren Wassily Leontief menar (i *Scientific American*, september 1982) att det i dagens läge finns skäl att tala om en teknologisk arbetslöshet av de skäl som anförts här, och den teknologiska arbetslösheten är omöjlig att ta sig ur med mindre än att arbetsdagen kortas.

Överföring av resurser till offentliga sektorn

Även om det skulle lyckas att upprätthålla en hög produktionstillväxt och på så sätt skapa ett utrymme för att öka sysselsättningen finns det problem. Det verkar inte vara troligt att industrin skulle kunna vara en sysselsättningsmotor på samma sätt som tidigare. Det är troligt att produktiviteten fortsätter att växa i industrin, efterfrågetillväxten på världsmarknaden kan antas vara måttlig och de svenska stora företagen är i dag multinationella vilket gör att deras framgångar inte alltid innebär en ökad sysselsättning i Sverige.

De som tror på traditionella metoder för att klara sysselsättningen brukar peka på tjänstesektorn som den sysselsättningsskapande delen i ekonomin. Tjänstesektorn domineras av den offentliga sektorn.

Problemet är att en hög tillväxt i industrin skall överföras till i första hand den offentliga sektorn för att den skall kunna expandera och anställa arbetskraft. Det innebär att skattetrycket måste öka betydligt (2). Det finns i dag främst politiska hinder för detta.

Ett alternativ är då att privatisera eller i hög grad avgiftsfinansiera de offentliga tjänsterna. Detta leder till helt oacceptabla inkomstfördelningseffekter.

Den traditionella vägens begränsningar

Det ovan sagda visar att den väg som Roland Spånt och flera andra anvisar för att få bukt med den växande arbetslösheten står inför stora problem. De kan sammanfattas så:

- Den tillväxt som krävs för att arbetslösheten skall tendera att minska är mycket hög.

- Introduktionen av elektronik i olika arbetsintensiva sektorer kommer att innebära att arbeten försvinner i dessa.
- Elektronikens eventuella kompenationseffekter kommer till stor del att spridas över världsekonomin, vilket gör att de inte kommer att vara till någon hjälp för de svenska problemen.
- Det kommer att stöta på politiska hinder att överföra resurser till den offentliga sektorn så att tillväxten också kan omvandlas i nya arbeten.

Det finns därför skäl att undersöka vägar som är mindre ortodoxa för att komma åt arbetslöshetsproblemet. Bl. a. måste granskas huruvida en arbetstidsförkortning påverkar sysselsättningen och vilka andra effekter den har. Skälen till att man söker dessa andra vägar behöver alltså inte utgå från "tillväxtfientlighet" eller någon uppfattning om att efterfrågan är konstant och given.

Kortare arbetsdag för ökad sysselsättning?

Vid en allmän arbetstidsförkortning försöker privatkapitalistiska företag, samhällsägda företag, offentliga myndigheter etc. var och en efter sina intressen att anpassa sig till den nya situationen. Kapitalisterna försöker kompensera bortfallet av arbetstid per anställd genom rationaliseringar, sänkning av månadslönen, anställning av fler osv. allteftersom vad som är mest lönsamt för dem. Myndigheterna försöker kanske få större statsanslag, minskar servicen, anställer fler osv. alltefter de politiska och andra intressen som dominerar. För att kunna studera vad som händer vid en allmän arbetstidsförkortning måste vi göra vissa förenklade antaganden om genomsnittligt beteende.

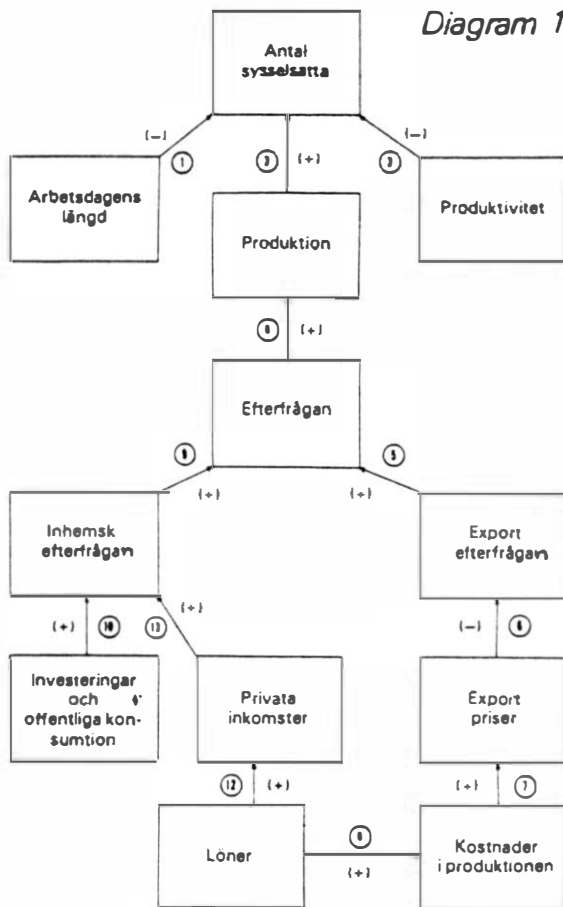
I diagram 1 har vi försökt visa hur olika storheter påverkar varandra under sådana förenklade antaganden. Pilarna talar om att en faktor påverkar en annan faktor. Plus- och minustecknen visar om påverkan är "positiv" eller "negativ". Med ett positivt samband menar vi att om den ena faktorn ökar (eller minskar) så ökar (eller minskar) den andra också. Ett negativt samband är ett sådant där en faktor ökar (minskar) vilket leder till att den andra faktorn minskar (ökar).

Pil nummer 1 säger att om arbetstiden minskar borde antal sysselsatta öka.

Pil nummer 2 säger att en ökande produktivitet, t. ex. genom att datoriseringen ökar, leder till färre arbeten. Pil nummer 3 är början på en hel kedja av samband. Dessa samband grenar ut sig i två delar: dels den inhemska efterfrågan som ökar om investeringar, offentlig konsumtion och privata inkomster ökar, dels exportefterfrågan som vad det gäller arbetstidsförkortning antas enbart bero på de priser svenska företag kan sätta på sina produkter när de säljs utomlands. Dessa priser bestäms av en hel rad faktorer, men den väsentligaste i detta sammanhang är hur produktionskostnaderna och speciellt lönerna utvecklar sig.

Det framgår av diagrammet att löneutvecklingen är speciellt viktig. Genom pil 12 påverkar lönerna den inhemska efterfrågan positivt, men genom pil 8 påverkas exportefterfrågan negativt. Vad slutresultatet blir är en öppen fråga ännu så länge.

Innan resonemanget fortsätter skall vi enbart notera att det finns fler samband mellan faktorerna än vad som angivits i diagrammet. Det är givetvis så att lönerna är beroende av hur stora timlönerna är, vilket gör att arbetstidens längd naturligtvis påverkar lönesumman. Vidare påverkas lönesumman av hur många som skall ha lön, dvs. av antalet sysselsatta. Det finns på så sätt återkopplingar i sambanden, som gör att det blir än mer komplicerat att bedöma vad resultatet av en arbetstidsförkortning blir. I nästa avsnitt kommer den ekonomiska beräkningsmodellen att presenteras med ett schema som visar något av denna ytterligare komplikation.

Pilarna visar hur en faktor påverkar en annan faktor. Om påverkan är sådant ett exempelvis en ökning i den ene faktorn leder till en ökning av den andra är sambandet positivt. Detta märks med (+). Om sambandet däremot är sådant att en ökning i en faktor leder till en minskning i en annan kallas sambandet negativt och märks med (-).

Produktivitetsökningen (pil 2)

Det första man kan fråga sig är hur stor produktivitetsökningen blir. Man kan tänka sig att arbetstidsförkortningen leder till en så stor produktivitetsökning att antalet sysselsatta inte ökar. Det finns undersökningar på historiskt material av hur stora dessa effekter har blivit vid arbetstidsförkortningen från 45 timmar per vecka till 40 timmar per vecka under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet (Y. Åberg: Effekten av arbetstidsförkortningen från 45 till 40 timmar per vecka på produktiviteten i industrin, bilaga I till SOU 1976:34, Stockholm 1976).

Man kan resa tvivel mot den metod som använts men denna kritik skall vi ta upp nedan. Resultaten visar att produktiviteten ökade med 0,45 % för varje procent som arbetstiden förkortades.

Det betyder att ungefär hälften av arbetstidsförkortningen kan industrin ta igen med ökad produktivitet, dvs. genom att arbetsdagen kan utnyttjas effektivare när den är kortare, genom att arbetstidsförkortningen skyndar på investeringar i ny teknik (som därmed ökar den svenska industrins konkurrenskraft på sikt – en poäng som ofta förbises).

I andra sektorer kan det givetvis vara mer komplicerat att ta igen de förlorade arbetstimmarerna. Det är poänglöst att försöka spela Shakespeares Hamlet eller Beethovens femte symfoni fortare – resultatet blir en sämre "produkt". På samma sätt är det i det direkta vårdarbetet, där snabbare operationer eller kortare tid hos psykologer eller på socialbyrån försämrar vården och omsorgen.

Däremot kan troligen mycket administrativt arbete både inom vården och annorstädes rationaliseras utan att det därför blir sämre. En kortare arbetsdag skulle troligen betyda att kontorsrationaliseringen som redan är på väg skulle skyndas på. I dessa sammanhang talar man om oerhörda möjligheter vad det gäller att snabbare få fram samma information.

I många sammanhang har man schablonmässigt räknat med att hälften av arbetstidsförkortningen kan kompenseras med ökad produktivitet (t. ex. European Trade Union Institute: The reduction of working hours in Western Europe, stencil 1980).

Det är intressant att konstatera att Åbergs undersökning (Åberg: Effekten av arbetstidsförkortningen från 45 till 40 timmar per vecka på produktiviteten i industrin, i SOU 1986:34) visar att det är lättare att motverka en arbetstidsförkortning vid snabb teknisk utveckling än vid långsam. Man kan därför, om man bortser från beräkningsmetodens brister, dra slutsatsen att produktivitetsökningen i dag skulle vara minst lika hög eller högre än den var vid slutet av 1960- och början av 1970-talen.

Produktion och efterfrågan (pilarna 3 och 4)

En hel rad författare har riktat in sin kritik mot arbetstidsförkortning som ett instrument att tackla arbetslöshetsproblemen på hur en kortare arbetsdag

skulle påverka efterfrågan och därmed produktionen (Lennart I Hjalmarsson: Fyra felslut om arbetslösheten, i Ideologi, ekonomi och politik – tankar i tiden. Festskrift till Bo Södersten (redigerad av Mats Lundahl), Surte 1981; Bo Södersten: Arbetsdelning ger inte fler jobb, Dagens Industri den 22 februari 1982; Arne Bigsten: Arbetsdelning som medel att bekämpa arbetslöshet, stencil, mars 1983 – anförande hållet på SAF-konferens varen 1983 senare publicerat i Ekonomisk Debatt nr 5/1983).

Kärnan i argumentationen för alla tre författarna (som utan att lämna hänvisningar till varandra ändå på väsentliga punkter argumenterar helt lika) är som följer (vi kommer att följa Arne Bigstens framställning):

Arbetstidsförkortningen kan göras antingen med eller utan lönekom-pensation. Gör den med lönekom-pensation (dvs. bibehållen vecko- eller månadslön och därmed höjda timlöner) kommer den del av ekonomin som är relativt skyddad från utländsk konkurrens (S-sektorn) att få en ökad stimulans (pilarna 11 och 12 i diagram 1). Men denna stimulans uppvägs av att den sektor som konkurrerar med utländska företag (K-sektorn) får högre lönekostnader och därmed sämre s.k. konkurrenskraft. Den sämre konkurrenskraften leder till förluster i export (pilarna 6 och 7).

Bigsten antar att politikerna inte kan acceptera försämrad bytesbalans (och högre inflation som är en följd av den ökade inhemska efterfrågan), varför arbetstidsförkortningen följs av åtstramningspolitik som minskar antalet jobb.

Det finns flera invändningar mot denna del av resonemanget. För det första har det knappast inträffat att lönekom-pensationen vid arbetstidsför-kortning på några års sikt legat utöver det utrymme som motsvarar produktivitetstillväxten. Genom att dessutom den svenska exportindustrins relativa arbetskraftkostnader per producerad enhet nu ligger rekordlåg kan man inte heller hävda att det inte skulle genereras något löneutrymme (annat än under mycket extrema omständigheter).

För det andra antar Bigsten helt enkelt att det sammantagna resultatet av hans resonemang skulle bli färre jobb och lägre reallöner. Detta trots att sambanden är ytterligt komplicerade och därför inte kan utvärderas med allmänna resonemang.

För det tredje gör Bigsten antaganden om vilka ekonomiskt-politiska möjligheter som finns i en situation med inflation och bytesbalansunderskott. Här tangerar Bigsten en rätt animerad debatt inom socialdemokratien, där flera kritiker av regeringspolitiken (Grassman, LO-ekonomerna, TCO-ekonomerna bl. a.) just hävdar att en ökande efterfrågan skulle vara ett botemedel mot den låga ekonomiska aktiviteten och att bytesbalansproblemen har överdrivits. Det Bigsten anför mot arbetstidsförkortningen skulle man också kunna anföra mot t. ex. en tillväxtskapande politik av TCO-snitt.

Det är väsentligt att observera att lönekostnadsökningen för näringsliv och myndigheter inte blir så omfattande som man i förstone kan tro. Det första man måste komma ihåg är att produktivitetssökningarna i samband med

arbetstidsförkortningen gör att sysselsättningsökningen inte blir proportionell mot arbetstidsförkortningen. Som Yngve Åberg (aa. 1976, s. 169) skriver angående arbetstidsförkortningen från 45 till 40 veckotimmar: "Om man så vill kan detta också uttryckas så att utrymmet för en reallöneökning på 12,5 % som kompensation för förkortningen från 45 till 40 timmar per vecka till 40 % skapats av förkortningen själv."

Till detta kommer att arbetstidsförkortningen kan – liksom under 1960- och 1970-talen – läggas ut över några år. Antar man schablonmässigt att 50 % av arbetstidsförkortningen kompenseras av ökad produktivitet så skulle en arbetstidsförkortning till sex timmar kräva en lönekostnadsökning på 16,7 % exkl. den del som betalas av förkortningen själv. Detta motsvarar en lönekostnadsökning på 3 % per år om arbetstidsförkortningen sker under fem år.

Det är alltså inte nödvändigt att lönekostnadsökningen blir så dramatisk som det ibland har hävdats.

Men det skall påpekas att Bigstens problematik är väsentlig och måste undersökas konkret. Ett försök till en sådan undersökning är de beräkningar vi gjort och dessa presenteras i nästa avsnitt.

Görs arbetstidsförkortningen däremot utan lönekompensation (dvs. timlönerna bibehålls, och med kortare arbetstid innebär det sänkt månadslön för de heltidsarbetande) är läget något bättre, enligt Bigsten. K-sektorn kommer att få en effekt som kan liknas vid en devalvering (pil 8 ger lägre lönekostnader vilket i sin tur påverkar exportpriserna via pilarna 7 och 6), vilket kan innebära en ökad sysselsättning. Men eftersom efterfrågan inom landet minskar (produktivitetseffekten gör att det inte tillkommer nya jobb i proportion till antalet förlorade arbetstimmar) så kommer S-sektorn att få minskad efterfrågan (minskade löner ger lägre privata inkomster som ger lägre inhemsk efterfrågan – pilarna 12 och 11 i diagrammet). Det leder till avskedanden där. Den offentliga sektorn kommer också att få ökade ekonomiska problem eftersom genomsnittsinkomsten blir lägre och därmed skatteinkomsterna mindre, enligt Bigsten.

Bortsett från att Bigsten också här drar slutsatser utan att ha gjort konkreta beräkningar, så är givetvis resonemanget även här giltigt teoretiskt. En slutsats av Bigsten är att det kanske skulle kunna finnas något slags medelväg mellan full lönekompensation och ingen lönekompensation som gav maximalt fler jobb till minimalaste kostnader i form av försämrade bytesbalans och offentliga budgetunderskott. Det är sådana optimeringsproblem som traditionella ekonomer annars har en förkärlek för att ställa upp och "lösa". Men icke så i detta fall.

Av det ovanstående (och f. ö. också av diagram 1 där de väsentligaste sambanden angavs) förstår man hur central frågan om lönekompensation är för vad resultatet av en arbetstidsförkortning blir. I det följande skall vi göra en liten utveckling i förhållande till diagrammet och diskutera på vilken nivå lönekompensationen måste ligga.

Lönekompensation och levnadsnivå

Om man följer Bigstens resonemang så skulle en arbetstidsförkortning utan lönekompensation ge en viss sysselsättningsökning. Men frågan är om det är en möjlig väg att gå. Det finns i dag stora grupper av löntagare som redan får socialbidrag – trots att de har jobb! (se t. ex. artikel i Ny Dag nr 36/1983 av Lena Anderfelt). En sänkt månadslön som priset för arbetstidsförkortning skulle förmodligen göra att många passerade gränsen för att kunna försörja sig själva och sina barn.

Nedanstående tabell, med tal från 1979, visar att redan då var många hushåll i en svår ekonomisk situation. Sedan dess har reallönerna ytterligare fallit tillbaka – speciellt för kvinnor (se Vårdförbundet nr 3/1983 s. 10–11 och 18).

Tabell 1

Hushållstyp	Andel hushåll nära eller under "existensminimum" (3)	Antal hushåll totalt (tusental)
Samboende		
0 barn	0,7 %	727,7
1 barn	6,6 %	361,5
2 barn	10,4 %	419,2
3 barn	27,8 %	107,5
4 barn	46,6 %	22,3
Ensamstående		
0 barn	23,6 %	1 266,7
1 barn	20,5 %	122,1
2 barn	27,3 %	58,2
3 el. fler	14,7 %	10,3

(Ur LO-tidningen 18/1982, hämtad ur Näsman m. fl. Föräldrars arbete & Barns villkor – en kunskapsöversikt. Arbetslivscentrum, Stockholm 1983.)

Skillnaden i inkomst beror inte på skillnader i transfereringar utan på följande faktorer (uppräknade enligt Näsman m. fl. aa. s. 90):

- antal vuxna inkomstagare per hushåll,
- antal arbetade timmar,
- timförtjänst,
- inkomst av eget kapital.

Om arbetstidsförkortning införs med kompensation för hela eller del av inkomstbortfallet kommer vissa hushåll att få samma inkomst före skatt utan full lönekompensation. Det är de hushåll där den ene arbetar heltid och den andre deltid. Villkoret är att den deltidsarbetande (vanligen kvinnan) bibehåller (kan bibehålla) sin arbetstid i timmar räknat. Lönekompensationen innebär att timlönerna ökas. Därmed ökar den deltidsanställdes månadslön. Om lönekompensationen inte är "full", dvs. den heltidsarbetan-

des månadslön sänks något, kommer det ändå att finnas nivåer där hushållsinkomsten som helhet ändå är konstant. Av nedanstående tabell framgår vilken lönekomensation som behövs för att resp. hushåll skall ha konstant sammanlagd löneinkomst. Vi har räknat inkomst före skatt och att kvinnans timlön är 75 % av mannens.

Tabell 2

Lönekomensation som är nödvändig för att hushållsinkomsten inte skall minska.

Mannen heltid Kvinnan arbetar i proc av heltid	Lönekomensation för samma hushållsinkomst	Lönekomensationen motsvarar om sextimmarsdag:	
		förändr timlön	förändr månadslön heltidsanställd
25 %	80 %	+ 26,7 %	- 5,0 %
50 %	67 %	+ 22,3 %	- 8,25 %
75 %	57 %	+ 19,0 %	- 10,75 %

För ett hushåll där mannen arbetar heltid och kvinnan exempelvis sextimmarsdag (motsvarar 75 % av heltid) behövs en lönekomensation på endast 57 % för att hushållsinkomsten före skatt skall vara densamma. Om arbetstiden kortas till sex timmar per dag innebär det att timlönerna höjs med 19%. Det innebär att mannen i familjen får en månadslöneminskning på nära 11 % – kvinnans månadslön ökar med 19%.

Av detta kan man också dra slutsatsen att för många hushåll innebär en full lönekomensation (dvs. timlöneökningar på 33,3 % vid förkortning till sex timmar per dag) att hushållsinkomsten ökar betydligt före skatt. Hushållet där kvinnan arbetar 75 % av heltid skulle få en inkomstökning före skatt på 25 % om full lönekomensation gavs vid arbetstidsförkortning till sex timmar per dag.

Man kan konstatera att det är nödvändigt att ge lönekomensation för att hushållen skall behålla sin ekonomiska standard – men i familjer med två förvärvsarbetande kan hushållsinkomsten hållas på samma nivå även med en lägre lönekomensation.

Orsaken till detta är det faktum att deltidsanställda som kan behålla sin arbetstid i timmar räknat efter arbetstidsförkortningen får en högre månadslön, när timlönerna ökar till följd av lönekomensationen. Detta faktum gynnar i första hand kvinnor, eftersom det är kvinnor som till största delen arbetar deltid.

Men det är troligt att det finns familjer som inte har en sådan gynnsam sammansättning av familjeinkomsterna. Det är t. ex. känt att i familjer med många barn är det i många fall en försörjare som arbetar heltid. I dessa fall kommer en lönekomensation som inte är fullständig att innebära ytterligare ekonomisk press. Det är också dessa familjer som har den lägsta levnadsstandarden, vilket också framgår av tabell 1.

Timlöneökning plus transfereringar

Kompensation för bortfall av inkomst behöver inte enbart göras genom att timlönerna ökas. En annan väg är att öka vissa typer av transfereringar till hushållen. I dagens läge med stora underskott i den samlade offentliga sektorns budget måste sådana ökade transfereringar betalas med ökade inkomster eller minskade utgifter. Ett sätt att betala ökade transfereringar vore att använda besparingar som stat och kommun gör genom att arbetslösheten minskar. Enligt Bigsten skulle sysselsättningen till viss del öka om arbetstidsförkortningen gjordes utan (full) lönekomensation. En högre sysselsättningsnivå skulle i alla fall delvis kunna innebära att statens och kommunernas utgifter för arbetslöshetsunderstöd, beredskapsarbeten, omskolning och socialbidrag skulle kunna minskas.

Denna besparing skulle sedan kunna användas till att öka transfereringar till sådana hushåll som i dag har en ekonomiskt kärv situation och som därför kunde antas få det ännu svårare vid en arbetstidsförkortning utan fullständig lönekomensation.

Man kan tänka sig olika sätt att ge denna transferering och det finns givetvis problem med att finna urvalskriterier som innebär att "rätt" människor får en förbättrad situation, att så få som möjligt av dessa hamnar utanför och att transfereringarna i så liten grad som möjligt når sådana som inte tillhör målgruppen.

På grund av de definitioner som skattemässigt råder av inkomst (och möjligheterna att skattemässigt deklarerar en låg inkomst trots hög konsumtion) är det olämpligt att utgå från inkomstbegreppet vid en komensation för inkomstbortfall vid arbetstidsförkortning. Därför måste man söka andra och indirekta vägar.

En möjlighet är att öka transfereringarna till barnfamiljerna. Detta för att det är känt att just barnfamiljerna har den sämsta ekonomiska situationen och att särskilt flerbarnsfamiljer i stor utsträckning har en mycket kärv ekonomisk situation (se tabell 1!).

Enligt långtidsbudgeten 1982/83 (proposition 1982/83:150, bilaga 1.3, s. 107) finns 1,7 miljoner barn under 16 år. Kostnaden för barnbidrag beräknas till 5,5 miljarder kronor. Enligt samma källa är statens kostnader för arbetslösheten 15 miljarder kronor. Om man således skulle kunna anta att arbetstidsförkortningen skulle minska statens arbetsmarknadskostnader med en tredjedel så skulle en fördubbling av barnbidraget kunna finansieras.

En fördubbling av barnbidragen motsvarar en löneökning på 600 kr. i månaden före skatt för varje barn familjen har. Det skulle inte kunna kompensera hela inkomstbortfallet vid en förkortning av arbetsdagen till sex timmar utan lönekomensation annat än för de mest barnrika familjerna. Men metoden – eventuellt kombinerad med viss lönekomensation – skulle kunna ge åtminstone barnfamiljer en full komensation för inkomstbortfallet utan att statsbudgetunderskottet förvärrades.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att frågan om lönekompensation har en central betydelse för utfallet av arbetstidsförkortning.

- På samhällsekonomisk nivå innebär en högre lönekompensation en större risk för att exportföretagen förlorar konkurrenskraft, vilket i sin tur dels minskar sysselsättningen i dessa branscher, dels ökar underskottet i bytesbalansen (dvs. i affärerna med utlandet). En högre lönekompensation ökar också importen så bytesbalansen försämras från två håll.
- På hushållsnivå innebär en lägre lönekompensation oerhörda problem för stora grupper inkomsttagare. Men en lägre lönekompensation är tillräcklig för att upprätthålla samma familjeinkomst före skatt i många hushåll där det finns deltidarbetande försörjare. Slutligen kan man konstatera att vissa typer av transfereringar till hushållen kan kompensera för en lägre lönekompensation och sådana kan antas finansieras med en lägre offentlig kostnad för arbetslöshet.

Det förefaller som en mycket väsentlig avvägning måste göras just vad det gäller lönekompensationen, där "kostnader" av olika slag måste vägas samman och en "optimal" lönekompensation kunna räknas fram. Dessa resonemang återkommer vi till i nästa avsnitt.

Investeringar och offentlig konsumtion (pil 10)

I diagram 1 har vi därmed behandlat alla de angivna pilarna, utom pil 10. Denna påverkan skall mycket kortfattat behandlas här.

En kortare arbetstid innebär för den offentliga sektorn att lönekostnaderna ökar högst betydligt. I vpk:s utredning från 1982 (Delrapport från vpk:s arbetsgrupp kring sex timmars arbetsdag, stencil juli 1982) visar att sysselsättningen i den offentliga sektorn totalt skulle ökas med 6 % vid en arbetstidsförkortning från 40 till 35 timmar per vecka. Lönekostnaderna skulle öka med inte mindre än drygt 13 %. I grunden ligger här ett antagande om att den offentliga sektorn inte kan (eller får) kompensera förlorad arbetstid genom ökad produktivitet vad det gäller de "offentliga tjänsterna", dvs. främst vård, omsorg och utbildning. Dessa beräkningar är troligen relevanta även för det perspektiv vi har här.

Men de ökade lönekostnaderna är den enda egentliga ökningen av den offentliga konsumtionen som är en direkt och omedelbar följd av en arbetstidsförkortning. Samtidigt skulle också den offentliga sektorn kunna få ökade inkomster – genom att underlaget för inkomstskatt blir högre (under förutsättning att någon form av lönekompensation ges). Dessutom kan den offentliga sektorn troligen göra besparingar på arbetsmarknads- och socialbudgeter.

Den svenska modellen har historiskt sett inneburit en vinstpress på företagen för att åstadkomma rationaliseringar. I dagens läge, där det finns stora tekniska möjligheter att förändra produktionen genom att införa olika tillämpningar av elektronik, kan en ökad kostnadspress på företagen orsakad

av en kortare arbetsdag för alla verka så att investeringar i ny teknik påskyndas. Detta skulle innebära en press till modernisering av den svenska industrin som på sikt kunde innebära att industrin hade en bättre konkurrensförmåga (4).

Kommer arbetstidsförkortningen att åtföljas av en större andel skiftarbete (främst införande av tvåskift) så kommer kapitalkostnaderna att minska för företagen och därmed får lönsamheten en ökande tendens. Detta skulle delvis kunna motverka tendensen till lägre lönsamhet på grund av ökade timlöner. Men ökat skiftarbete är verkligen ingen positiv effekt av arbetstidsförkortning.

Gäller sambanden?

De överväganden som hittills gjorts beträffande möjligheten att med kortare arbetsdag lösa en del av sysselsättningsproblemen har utgått från "modellen" i diagram 1. Frågan är om denna förenklade modell ger en god bild av hur sambanden är i verkligheten.

En undersökning som tycks peka på motsatsen är Yngve Åbergs studier till delegationen för arbetstidsfrågor (nya DELFA) som finns refererad i Dagens Nyheter (1983-05-19) och i stencil (Arbetslöshet och arbetstid, stencil 1983-08-17). Enligt denna undersökning som omfattar hela näringslivet (dvs. allt utom den offentliga sektorn) och perioden 1963-1981, har arbetstiden inte påverkat sysselsättningen alls. I stället har två varandra motverkande faktorer haft betydelse för sysselsättningsutvecklingen. Det är teknikutvecklingen (som verkat i minskande riktning) och efterfrågeutvecklingen (som verkat i höjande riktning).

De förklaringar som Yngve Åberg ger till att det teoretiska sambandet mellan kortare arbetstid och fler jobb inte håller är de följande:

1) Arbetstidsförkortningarna har alltid åtföljts av ökad produktivitet. Den ökade produktiviteten gör att alla förlorade arbetstimmar inte behöver ersättas med ny arbetskraft.

2) Det kan finnas brist på den typ av arbetskraft som behövs och därför sker ingen ökning av sysselsättningen. De arbetslösa "passar" inte till de jobb som blir lediga.

3) Den totala efterfrågan kan minska på grund av arbetstidsförkortningen. Speciellt ökar efterfrågan långsammare än om motsvarande löneutrymme hade använts för ökade löner.

Det är sant att produktiviteten stiger när arbetstiden kortas – detta har vi behandlat ovan. Enligt Åbergs egna undersökningar från 1976 steg produktiviteten i tillverkningsindustrin med 0,45 % för varje procents arbetstidsförkortning. Hela arbetstidsförkortningen kunde emellertid inte kompenseras med höjd produktivitet ens i tillverkningsindustrin.

Det är troligt att det fanns brist på arbetskraft av olika slag under slutet av 1960- och början av 1970-talen då de stora arbetstidsförkortningarna gjordes.

Detta kan givetvis vara en delförklaring till att Åberg inte hittar några sysselsättningseffekter (eller enbart svaga sådana). Men detta gäller inte längre. Även "klassiska" bristyrken som läkare håller nu på att få närmare full behovstäckning. Många fackförbund rapporterar större arbetslöshet. Risken för att punkten 2) skulle vara giltig också på 1980-talet förefaller inte stor.

Arbetstidsförkortningens effekt på efterfrågan kan slutligen ha ett visst förklaringsvärde. Men detta har också sammanhang med i vad mån man ger lönekompensation. Dessutom hänger efterfrågeutvecklingen samman med om det blir några sysselsättningseffekter. Ökar sysselsättningen så ökar också efterfrågan. Sambandet här är mer komplicerat och inte heller denna modell för förklaring erbjuder någon verklig förståelse för varför Åbergs mätresultat är som de är.

Tvivet understryks av att den metod Åberg använder inte är okontroversiell. Ett problem som diskuterats livligt internationellt bland ekonomer är att det är svårt att på ett meningsfullt sätt mäta kapital i de produktionsfunktioner som används (5).

Åbergs undersökning från 1976 (Åberg aa, 1976) visar på ett annat resultat när det gäller tillverkningsindustrin. Då beräknade Åberg (för perioden 1966-1973) att varje procents arbetstidsförkortning skulle ge 0,43 % ökad sysselsättning. Om Åbergs resultat för hela näringslivet och hans resultat angående tillverkningsindustrin skall båda vara giltiga betyder det att arbetstidsförkortningen gav viss ökad sysselsättning i tillverkningsindustrin – men denna komparerades av lägre sysselsättning i andra sektorer.

Det förefaller som resultaten är svåra att förklara ekonomiskt och förnuftsmässigt. Det leder till att man kan tvivla på deras värde – eller också får man acceptera att resultaten är riktiga men varför det blivit på detta sätt kan man inte säga. Och i så fall kan man inte heller säga om man skulle få helt andra effekter om man kortade arbetstiden nu, då förhållandena är andra.

Åbergs resultat har tolkats på ett annat sätt av Nils Unga (Dagens Nyheter 1983-06-17). Han menar att arbetstidsförkortningen *har* ökat sysselsättningen men att effekten har varit betydligt mindre än den rationaliseringseffekt och den kompensationsseffekt som investeringarna fört med sig. Han menar också att om man använder långtidsutredningens beräkningar från 1980 så kan man konstatera att 470 000 nya jobb har skapats av arbetstidsförkortningarna i näringslivet under den period som Åberg undersöker. Åbergs undersökning är, enligt Nils Unga, också missvisande eftersom den inte omfattar den offentliga sektorn.

Slutligen – om det skulle vara så att Åbergs undersökningar är riktiga och att det således inte finns något samband mellan sysselsättning och kortare arbetsdag – så är det ett mycket bra argument *för* att omedelbart genomföra en kortare arbetsdag. Om man enbart ser till kostnaderna för en kortare arbetsdag beror dessa – som vi ovan visat – av de ökade lönekostnaderna. Dessa ökade kostnader tenderar att försämra bytesbalansen och orsaka

försämrad sysselsättning i exportindustrin. Om Åbergs undersökningar är riktiga så påverkas inte sysselsättningen. Därmed ökar inte lönekostnaderna för företagen trots att man ger full lönekompensation. Därmed undviks många av de "kostnader" för en arbetstidsförkortning som här diskuterats. Men "intäkterna" i form av sociala förbättringar och förbättrade möjligheter för jämlikhet mellan könen finns kvar.

Andra kostnader

Det finns anledning att helt kort beröra två andra argument som förekommit i debatten om kortare arbetsdag, nämligen om den ökade produktiviteten kommer att leda till större stress i jobbet och om inte den kortare arbetsdagen kommer att leda till ännu större social misär för dem som redan i dag är socialt isolerade.

Beträffande det högre arbetstempot och den större stressen i jobbet är det en risk i vissa fall – särskilt om man har en svag facklig organisation i en bransch med liten teknisk utveckling. Men om man ser stressen i arbetet som det absolut väsentligaste borde man med tanke på den stora risken för ökad stress kräva *längre* arbetsdag för att på så sätt minska stressen i arbetet. Eller är det kanske så att just dagens arbetsdag är den som ger minst stress i förhållande till mest ledig tid?

Försöken att intensifiera arbetet är f.ö. inte isolerade till de tillfällen då arbetstiden kortas. Det finns dessutom de som hävdar att en kortare arbetstid i dag är nödvändig just för att kompensera för den intensifiering av arbetet som redan skett.

Beträffande risken för social isolering (ofta ledsagad av mälade beskrivningar av den ökande alkoholismen eller det ökande knarkandet i spåren av kortare arbetsdag) så härrör dylika uppfattningar i grunden från en lutheransk ojämlikhetstes som säger att folk mår bäst då de inte är lediga. Den som arbetar syndar inte – i alla fall om det är fråga om underställd personal. Denna typ av argument tillhör skamgreppsarsenalerna mot arbetstidsförkortning och skulle därför inte förtjäna något seriöst bemötande. Det är emellertid orimligt att social isolering – som i mycket beror på andra faktorer än arbetstidens längd – skall tvinga en stor majoritet av människor att avstå från en ur deras synpunkt förnuftig reform enbart för att ett mindretal inte kan tillgodogöra sig reformen.

Noter avsnitt II

(1) Det finns uppgifter om att tvåskiftarbete skulle vara sämre vad det gäller de arbetandes möjligheter att hålla kontakt med sina barn. Svårigheterna gäller speciellt barn som går i skolan, eftersom barnet då har en utifrån given bortovarotid från hemmet, som inte kan anpassas till föräldrarnas skift (se Näsman m. fl.: Föräldrars arbete och barns villkor – en kunskapsöversikt,

Stockholm 1983).

(2) Man kan visa att en produktivitetshöjning i den privatkapitalistiska sektorn får till följd en kombination av följande effekter: 1) ett växande skattetryck; 2) en växande arbetslöshet och 3) en växande disproportion mellan offentlig och privatkapitalistisk produktion till den förras nackdel (Jan-Otto Andersson: Skiss till en dualekonomisk lösning av blandekonomin kris, opubl. papper hösten 1983).

(3) Existensminimum definieras inte vare sig i LO-tidningen eller i Näsman m. fl. Förmodligen har konsumentverkets definition använts. Denna räknas fram årligen och publiceras i broschyren Hushållets kostnader för varje år.

(4) Drambo (aa. s. 139) hävdar att det faktum att arbetstidsförkortningar redan genomförts i flera av Sveriges viktigaste konkurrentländer kan innebära att Sverige hamnar på efterkälken vad det gäller konkurrenskraft.

(5) Bland de ekonomer som förkastar tanken på existensen av en produktionsfunktion på samhällsnivå är Joan Robinson och Nicolas Kaldor.

III Konkreta beräkningar

I detta avsnitt skall några konkreta beräkningar redovisas. För att göra sådana beräkningar måste man ha en modell för hur sambandet i ekonomin ser ut. Här skall kortfattat beskrivas hur den beräkningsmodell som här använts är konstruerad, varefter simuleringsresultaten kommer att redovisas.

Det har tydligt framgått i det föregående avsnittet – både i resonemangen, redogörelserna för olika artiklar och av diagram 1 i föregående avsnitt – att lönekomensationen och löneutvecklingen har en central och motstridig roll när det gäller att utvärdera effekterna av en arbetstidsförkortning.

Förändringen av lönekostnaden påverkar den inhemska efterfrågan och exporten, fast åt olika håll. Lönekostnaden påverkas dels av hur stor lönekomensation som skall ges, dels av vilken produktivitetseffekt arbetstidsförkortningen leder till. Är produktivitetsökningen stor blir det färre nyanställda och alltså en mindre lönekostnadsökning. Men antalet anställda påverkas också av den inhemska och utländska efterfrågans utveckling.

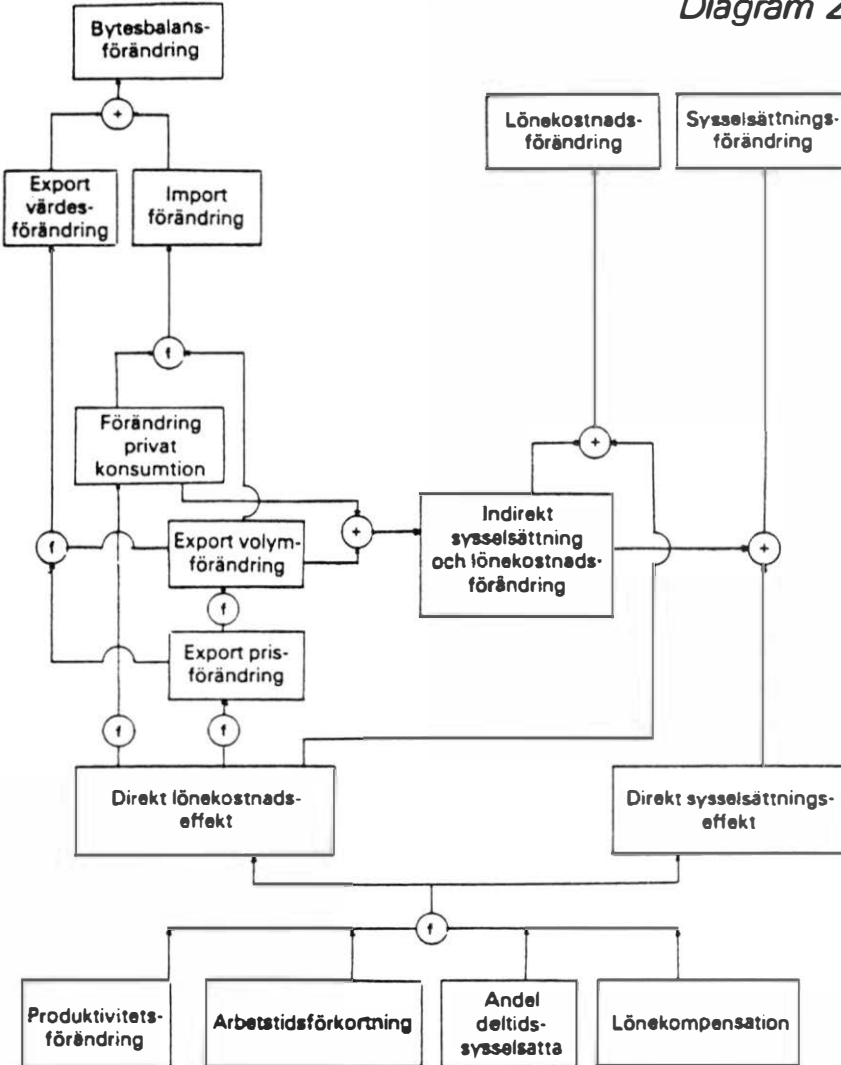
Det finns alltså "cirkelpåverkan" på några ställen. För att analytiskt komma åt dessa har den ekonomiska beräkningsmodellen konstruerats enligt följande:

Modellen särskiljer en direkt sysselsättnings- och lönekostnadseffekt av arbetstidsförkortningen från en indirekt. Den direkta är den effekt man hade fått om efterfrågan inte alls hade påverkats av arbetstidsförkortningen, således varken den inhemska eller exportefterfrågan. Om efterfrågan hade hållit samma nivå så är det rimligt att anta att sysselsättningen i näringslivet skulle vara så stor att samma produktion som före arbetstidsförkortningen

skulle åstadkommas. Det innebär att antalet utförda arbetstimmar minskar eftersom arbetstidsförkortningen torligen leder till en ökad produktivitet.

Den indirekta påverkan är den sysselsättningseffekt som kommer av att efterfrågan förändras i och med arbetstidsförkortningen. Den inhemska marknaden och importen stimuleras (om det ges lönekompensation) och

Struktur för den ekonometriska effektmodellen
Diagram 2.

← -tecknet visar att här sker en enkel summering av effekter. f -tecknet betyder att värdena matas in i en funktion som ger resultatet.

exportmarknaden minskar sin efterfrågan på svenska produkter till följd utav att löneökningarna har pressat upp priserna.

Den direkta sysselsättningseffekten och lönekostnadsökningseffekten kan bestämmas om man vet hur stor arbetstidsförkortningen är, vilken lönekompensation som ges, produktivitetsökningen i samband med arbetstidsförkortningen och hur många heltidssysselsatta det finns. Ur den direkta lönekostnadsökningen kan man bestämma den indirekta påverkan via lönekostnadernas påverkan på inhemsk efterfrågan och på priserna i exportsektorn.

I diagram 2 finns översiktlig skiss över modellens sammanhang. För diagram 2 kan behövas en mycket kortfattad förklaring av symbolerna: I små cirklar är det angivet antingen "+"", vilket skall uttydas att här sker en enkel summering av effekter, eller "f". Det senare betyder att här matas värden in i en funktion som ger ett resultat, vilket används i fortsättningen.

Beräkningar av konstanter

De olika konstanter och parametrar som används i modellen har hämtats från olika källor. Flera av dem har räknats fram med någon enkel metod. Det kan givetvis finnas felaktigheter i dem. Felaktigheterna kan man i viss mån undkomma genom att försöka bestämma de intervall vari de väsentligaste parametrarna kan ligga. Genom att först försöksvis testa olika värden på olika konstanter och parametrar kan man få en uppfattning om vilka konstanter och parametrar som har betydelse för målvariablerna, t. ex. sysselsättning och bytesbalans.

Tidigare (i föregående avsnitt) har vi konstaterat att det är väsentligt att undersöka hur arbetstidsförkortningen verkar på 1) sysselsättning, 2) bytesbalans/export och 3) den privata ekonomin hos löntagarna. Genom tester av konstanterna och beräkning av elasticiteter för konstanter och målvariabler kan man se att modellen ger kraftiga utslag för målvariablerna vad det gäller följande konstanter:

Målvariabel	Parameter/konstant
1) Sysselsättning:	Produktivitetsökning (negativt) Lonekostnadens övervärlring på exportpriserna (negativt) Exportpriselasticiteten (negativt)
2) Bytesbalans/export:	Produktivitetsökning (positivt) Exportpriselasticitet (negativt) Lönernas övervärlingsandel på exportpriser (negativt) Exportens importandel (positivt)
3) Privatekonomi:	Produktivitetsökning (negativt) Marginalskattesatsen (negativt) Andel deltidssysselsatta (positivt)

Det skall observeras att vi här enbart studerat de olika modellkonstanternas påverkan på målvariablerna. Villkoren för arbetstidsförkortningen, dvs. hur stor förkortning man gör och vilken lönekomensation som ges, har inte testats. En sådan test är nästa steg. I tabellen ovan har också angivits hur konstanten påverkar målvariabeln i fråga. En positiv påverkan innebär att en större konstant ger ett högre värde på målvariabeln. En negativ påverkan av ett högre konstantvärde ger ett lägre värde på målvariabeln.

Med utgångspunkt från dessa beräkningar kan man konstruera ett "låg"-alternativ, ett "mellan"-alternativ och ett "hög"-alternativ för effekterna av arbetstidsförkortningen. Dessa tre alternativ konstrueras så att "låg"-alternativet ger låga positiva effekter (dvs. låg sysselsättningseffekt, dålig inkomstutveckling i genomsnitt) och stora "kostnader" (stort underskott på bytesbalans och offentlig sektor). "mellan"-alternativet är beräkningar på grundval av de skattningar som gjorts av konstanterna och "hög"-alternativet är det som är mest positivt för anhängare av arbetstidsförkortning.

För vart och ett av dessa alternativ har en rad beräkningar beträffande arbetstidsförkortningens villkor gjorts.

Beräkningar av olika villkor för arbetstidsförkortning

Vid beräkningarna med modellen har flera olika varianter av arbetstidsförkortning prövats. De olika varianterna har prövats fram i en dialog med en dator på vilken modellen är placerad. De är således inga optimala lösningar i någon mening utan snarare försök att illustrera effekter på de olika målvariablerna. Osäkerheten i modellen gör att det knappast är meningsfullt att söka optimala lösningar. Dels är ekvationssystem och konstanter osäkra, dels är det svårt att bestämma gränsvärden för de målvariabler som skall tjäna som bivillkor.

I samtliga fall har arbetstidsförkortningen antagits vara fem timmar per vecka (från "normalt" 40 timmar per vecka till 35 timmar per vecka). Anledningen till att simulering inte gjorts för sextimmarsdag (dvs. 30 timmar per vecka) är att den offentliga statistiken enbart skiljer på kort deltid (1-19 timmar per vecka), lång deltid (20-35 timmar per vecka) och heltid (35 timmar och mer per vecka). I modellen måste andelen deltidsarbetande läggas in, vilket definierats som deltidsarbetande enligt statistiken. Detta gör att det inte är möjligt att beräkna förkortning till sextimmarsdag = andelen personer som arbetar mellan 30 och 35 timmar kan inte fås fram.

Man kan se beräkningarna som skattningar av effekter av den första etappen i en arbetstidsförkortning till sextimmarsdag.

Ofullständigheten i statistiken gör också att ett annat problem uppstår. Personer som arbetar mellan 35 och 40 timmar i yrken där normalarbetstiden är 40 timmar får, vid en arbetstidsförkortning till 35 timmar, dels en arbetstidsförkortning (som i sin förlängning borde resultera i en tendens till

ökad sysselsättning), dels en löneökning. Ingen av dessa effekter kan beräknas. Detta gör att beräkningarna underskattar sysselsättningsökningen och lönekostnadsökningen i någon mån.

Sju timmars arbetsdag med bibehållen lön

I samtliga av de här följande beräkningarna har fyra olika uppsättningar konstanter använts. Det är två lågalternativ som skiljer sig i effekterna på den offentliga sektorns samlade budget. Lågalternativen är konstruerade så att de ger låga sysselsättningseffekter till höga kostnader i form av underskott i bytesbalansen och i den privata ekonomin. Mellanalternativet är konstruerat på grundval av de konstanter som tagits fram för modellen och högalternativet utgår från att de framtagna konstanterna undervärderar sysselsättningseffekterna och övervärderar effekterna på bytesbalans och privatekonomin.

Den första varianten av arbetstidsförkortning som har testats är med antagande om bibehållen lön, dvs. 100 % lönekomensation. De beräknade effekterna framgår av tabell 3.

Tabell 3

Effekter av arbetstidsförkortning till 35 timmar med full lönekomensation 1 000-tal anställda, procent, miljarder kronor och kronor.

Målvariabel (förändringar)	Låg I	Låg II	Mellan	Hög
Sysselsättning 1 000-tal	+ 130	+ 172	+ 187	+ 223
Lönekostnader procent	+ 5,8	+ 6,7	+ 7,2	+ 8,2
Enhetsarbets- kostnad, procent	+ 6,0	+ 7,3	+ 7,3	+ 7,9
Bytesbalans miljarder	- 5,3	- 6,4	- 4,8	- 3,6
Offentliga sektorns samlade budget miljarder	+ 0,8	- 1,5	+ 2,0	+ 4,1
Genomsnittsinkomst för sysselsatta ef- terskatt i kronor	+ 700	+ 800	+ 800	+ 900

Det skall observeras att tabellen visar *förändringar* av målvariablerna. Beräkningen visar att sysselsättningen skulle öka med mellan 130 000 och 220 000 sysselsatta mer än om ingen arbetstidsförkortning görs. Lönekostnaden för företagen ökar med mellan 6 och 8 %.

Om förkortningen görs på t. ex. tre år skulle arbetstidsförkortningen inteckna ett löneutrymme på mellan 2 och 2,6 % om året, dvs. strax över den avtalsenliga höjningen 1983.

Bytesbalansförsämringen är betydlig. 1982 var underskottet i bytesbalan-

sen nära 23 miljarder. I finansplanen 1984 beräknas bytesbalansunderskottet till något över 6 miljarder 1983 och något över 5 miljarder 1984. En arbetstidsförkortning nu skulle således eventuellt fördubbla underskottet i bytesbalansen om man följer den senaste prognosen. Det är en rätt kännbar effekt. Även om arbetstidsförkortningen läggs ut över flera år kommer effekterna på bytesbalansen bli kännbara. Resultatet kan bli en åtstramning från regeringens sida, och en sådan kan mycket väl försämra resultatet av arbetstidsförkortningen på sysselsättningen.

Nu skall man komma ihåg att i samtliga beräkningar har relativt höga exportpriselasticitetstal använts. Enligt den reviderade finansplanen skulle en sänkning av exportpriset med 1 % ge en marknadsandelökning med 1,44 %. I modellen är motsvarande *lägsta* värde 1,8. Reviderade finansplanen räknar enbart en del av exportvarorna, medan modellen räknar ett värde som genomsnitt för hela exporten. Modellen kan därför tänkas *överskatta* arbetstidsförkortningens effekt på exporten.

Å andra sidan beror inte bytesbalansförsämringen enbart på minskad export utan också på att importen ökar genom att den privata konsumtionen ökar. I denna del är modellens resultat förmodligen inte överskattningar.

Enhetsarbetskostnaden är ett mått som brukar användas för att mäta den s. k. konkurrenskraften. En ökad enhetsarbetskostnad försämrar konkurrenskraften. Tabellen visar att konkurrenskraften skulle påverkas kraftigt negativt, vilket i och för sig är en förväntad effekt. Enhetsarbetskostnaden kan ses som en mer långsiktig effekt av arbetstidsförkortningen. Den sämre konkurrenskraften kommer att ligga kvar om inte produktiviteten stiger snabbare i Sverige än i konkurrentländerna, lönerna ökar långsammare eller ytterligare devalveringar görs.

Medan övriga effekter kan antas slå igenom under något/några år kommer som sagt den ökade enhetsarbetskostnaden att ligga kvar som en begränsning på den ekonomiska politiken för lång tid framåt. I dagens läge är emellertid den svenska relativa enhetsarbetskostnaden låg. Men en ökning på mellan 6 och 8 % är ändå betydlig, i alla fall om den skulle ske ovanpå "normala" löneökningar.

Sju timmars arbetsdag – lägre lönekompensation

Om en kortare arbetsdag skall kunna genomföras är det troligt att stor hänsyn måste tas till bytesbalansen och konkurrenskraften. Det finns politiska skäl till detta men också realekonomiska (för en diskussion av detta se Peter Dencik: Internationellt beroende och ekonomisk politik, stencil 1983). Det finns därför anledning att studera arbetstidsförkortningar där full lönekompensation inte ges för den genomsnittlige heltidsanställda. Man kan tänka sig att kombinera detta med en ökad summa transfereringar. Som diskuterats i tidigare avsnitt behöver inte full lönekompensation heller ges för att familjer med en heltids- och en deltidsanställd skall få samma familjeinkomst. Ett beräkningsalternativ har därför utgått från att

lönekompensation ges i genomsnitt till 75 %. Resultaten av en sådan arbetstidsförkortning framgår av tabell 4.

Beräkningen visar att en lägre lönekompensation ger fler jobb. Detta beror på att exportförlusterna blir mindre. Det senare framgår också av att bytesbalansen påverkas i mycket mindre grad negativt än i första fallet med 100 % lönekompensation. Den större negativa effekt man kan spåra här är att den offentliga sektorns samlade ekonomi försämras mer, eftersom skatteintäkterna blir mindre.

Dessutom minskar den genomsnittlige förvärvsarbetandes inkomster med 200 kr. om året efter skatt. Denna senare uppgift måste givetvis tas mycket försiktigt. Avrundningsfelet i modellen gör sig här starkt gällande och själva konstruktionen av måttet – den genomsnittligt sysselsatte – är också egendomlig. Uppgiften kan snarast ses som ett jämförelseindex på hur det går med inkomsterna på den enskildes nivå. Ges full lönekompensation ökade detta index med mellan 700 och 900 kr. om året. Nu sjunker det med 200 kr.

Tabell 4

Effekterna av arbetstidsförkortning till 35 timmar med 75 % lönekompensation. 1 000-tal anställda, procent, miljarder kronor och kronor.

Målvariabel (förändringar)	Låg I	Låg II	Mellan	Hög
Sysselsättning 1 000-tal	+ 149	+ 191	+ 199	+ 229
Lönekostnader procent	+ 2,9	+ 3,8	+ 4,1	+ 4,9
Enhetsarbets- kostnad, procent	+ 2,7	+ 4,0	+ 4,0	+ 4,5
Bytesbalans miljarder	- 2,6	- 3,5	- 2,7	- 2,0
Offentliga sektorns samlade budget miljarder	- 3,0	- 4,9	- 2,0	- 0,2
Genomsnittsinkomst för sysselsatta ef- ter skatt i kronor	- 200	- 200	- 200	- 200

Denna lönekompensation skulle räcka till att ge alla familjer där kvinnan arbetade minst halvtid (och mannen heltid) en högre familjeinkomst än tidigare. Detta hjälper emellertid inte de familjer med många barn som troligen har den lägsta levnadsstandarden, eftersom det i de flesta fall enbart är en försörjare i dessa familjer. En möjlighet är därför att i stället ge en lägre lönekompensation och komplettera detta med t.ex. kraftigt ökade barnbidrag. En sådan variant finns i tabell 5. Där har lönekompensationen sänkts till 50 % och samtidigt kompletterats med skattefria transfereringar till hushållen på 4 miljarder. Det innebär t. ex. att det är möjligt att höja barnbidragen med 67 %.

Tabell 5

Effekter av arbetstidsförkortning till 35 timmar med 50% lönekomensation och med 4 miljarder i skattefria transfereringar. I 1000-tal, procent, miljarder samt kronor.

Målvariabel (förändringar)	Låg I	Låg II	Mellan	Hög
Sysselsättning 1 000-tal	+ 172	+ 214	+ 217	+ 241
Lönekostnader procent	+ 0,3	+ 1,1	+ 1,3	+ 1,9
Enhetsarbets- kostnad, procent	- 0,6	+ 0,6	+ 0,6	+ 1,2
Bytesbalans miljarder	- 1,0	- 1,8	- 1,5	- 1,4
Offentliga sektorns samlade budget miljarder	- 9,8	- 11,3	- 8,9	- 7,3
Genomsnittsinkomst för sysselsatta ef- terskatt i kronor	- 100	- 300	- 200	- 300

De väntade effekterna på sysselsättning, enhetsarbetskostnad och bytesbalans uppträder givetvis. Eftersom lönekostnaderna inte ökar lika snabbt när lägre lönekomensation ges ökar inte exportpriserna lika snabbt och därmed blir inte marknadsandelsförlusterna lika kännbara. Det i sin tur innebär att den negativa sysselsättningseffekt som kommer från exportindustrin inte blir lika stor som i de föregående fallen. Konkurrenskraften påverkas ytterst marginellt i samtliga alternativ.

Däremot faller genomsnittet för inkomsttagarna mer än tidigare. Och därmed faller också den offentliga sektorns inkomster snabbare och underskottet växer mer än i tidigare fall. Det skall dock observeras att den stora sysselsättningseffekten torde verka positivt på statens och kommunernas utgifter för arbetslösheten. Eftersom denna effekt är synnerligen svår att göra om till en matematisk funktion ligger den besparingen *inte* med i modellens beräkning av effekterna på den offentliga sektorns budget. Enligt långtidsbudgeten 1983 är enbart statens utgifter för arbetsmarknadspolitiska åtgärder 15 miljarder. Om stora besparingar kan göras på denna utgift kan förmodligen en hel del av det i modellen framräknade negativa resultatet kompenseras.

Det kan också – som en illustration – vara intressant att studera några beräkningar som utgår från villkoret att enhetsarbetskostnaden inte får påverkas. Det betyder att lönekomensationen måste anpassas till den produktivitetsökning som är följd av arbetstidsförkortningen. Med detta villkor kan man göra den beräkning som är uppställd i tabell 6. Det skall observeras att lönekomensationen är olika för de olika konstantuppsättningarna.

Tabellen illustrerar att det är möjligt att bibehålla konkurrenskraften – mätt som enhetsarbetskostnader, förkorta arbetstiden och få positiva effekter på sysselsättningen. Det skall också observeras att denna strategi lägger större kostnader på de enskilda inkomsttagarna. Det är möjligt att kompensera dessa bortfall av inkomst genom transfereringar på samma sätt som ovan. Dessa transfereringar belastar inte konkurrenskraften direkt – men däremot det offentliga underskottet. För att kompensera inkomsttagarna för deras lägre standard skulle det behövas transfereringar på mellan 4 och 7 miljarder. Underskottet i den offentliga sektorn ökar då till mellan 9 och 13 miljarder.

Som påpekats ovan kan säkert en del av detta underskott kompenseras av att utgifterna på arbetsmarknads- och socialbudgeter kan minskas.

Tabell 6

Effekter av arbetstidsförkortning till 35 timmar med lönekompensationen anpassad till förväntad produktivitetsökning. 1 000-tal anställda, procent, miljarder kronor och kronor.

Lönekompensation och förändring i målvariabler	Låg I	Låg II	Mellan	Hög
Lönekompensation, procent	55	45	45	40
Sysselsättning 1 000-tal	+ 165	+ 212	+ 213	+ 236
Lönekostnader procent	+ 0,6	+ 0,4	+ 0,5	+ 0,5
Bytesbalans miljarder	- 0,5	- 0,4	- 0,3	- 0,2
Offentliga sektorns samlade budget miljarder	- 6,1	- 8,9	- 6,7	- 6,0
Genomsnittsinkomst för sysselsatta efter skatt i kronor	- 900	- 1 400	- 1 300	- 1 600

Sju timmars arbetsdag – ingen lönekompensation

En renodlad strategi för arbetsdelning har också beräknats i modellen. En sådan innebär att ingen som helst lönekompensation ges för arbetstidsförkortningen och att hushållens förlorade arbetsinkomster inte heller kompenseras med transfereringar från den offentliga sektorn. I tabell 7 framgår resultatet.

Tabell 7

Effekter av arbetstidsförkortning till 35 timmar utan lönekompensation
i 1 000-tal anställda, procent, miljarder kronor och kronor.

Målvariabel (förändringar)	Låg I	Låg II	Mellan	Hög
Sysselsättning 1 000-tal	+ 207	+ 247	+ 235	+ 245
Lönekostnader procent	- 5,7	- 4,9	- 5,1	- 4,8
Enhetsarbets- kostnad, procent	- 7,2	- 6,1	- 6,1	- 5,6
Bytesbalans miljarder	+ 4,4	+ 3,9	+ 2,8	+ 1,7
Offentliga sektorns samlade budget miljarder	- 14,8	- 15,4	- 14,2	- 13,2
Genomsnittsinkomst för sysselsatta ef- ter skatt i kronor	- 2 800	- 3 200	- 3 100	- 3 300

Genom att lönekostnaderna minskar och företagen på grund av detta antas sänka sina exportpriser ökar sysselsättningen snabbt. Den lediga kapaciteten i företagen har också i detta alternativ räknats in i antagandena om arbetstidsförkortningens påverkan på produktiviteten. Denna strategi blir högst kännbar för de lönearbetande – men kapitalet kommer att kunna göra stora vinster på den, vilket framgår av att bytesbalansen förbättras.

I stället försämras den offentliga sektorns ekonomi. Om underskottet inte kan lånas upp på den inhemska marknaden, kommer detta på sikt att innebära att räntebetalningar kommer att belasta bytesbalansen. Därför är de erhållna positiva effekterna på bytesbalansen av enbart kortsiktig karaktär.

Man kan vara tveksam till utvecklingen av enhetsarbetskostnaden av det skälet att om ingen lönekompensation ges så minskar trycket på företagen att rationalisera och införa ny teknik. Detta innebär att de antagna effekterna på produktiviteten förmodligen blir betydligt lägre (eller att låg I blir mer realistiskt) varför inte heller kostnaden för arbete per producerad enhet minskar i den takt som här räknats fram.

Genomsnittsinkomsten för de sysselsatta efter skatt sjunker drastiskt med omkring 3 000 kr. per år eller 250 kr. i månaden.

Sammanfattning av beräkningarna

Beräkningarna illustrerar de avvägningsproblem som diskuterats i avsnitt II. Men det framgår också av beräkningarna att det går att minska kostnaderna i form av försämrade bytesbalans, den offentliga sektorns underskott och inkomstbortfall för genomsnittsinkomsttagaren. För att göra

jämförelser enklare kan man beräkna "priset" för ökad sysselsättning med utgångspunkt i modellens beräkningsresultat. Ett sådant "pris" skulle mäta hur mycket varje nytt jobb skulle kosta i termer av ökat underskott i bytesbalansen och ökat offentligt underskott mätt i kronor. Genom konstruktionen av dessa "priser" blir det möjligt att jämföra alternativen och var och en kan eventuellt lättare bedöma om "intäkterna" i form av bättre sociala förhållanden och fler nya jobb är värda "uppföringarna".

Nedanstående tabell (tabell 8) visar "priserna" för mellanalternativet av konstanter i de olika beräkningarna.

Det skall observeras att om man antar att både underskottet i bytesbalansen och underskottet i den offentliga sektorns budget betalas med utlandslån så kommer utlandsskulden i alternativen 2-4 att öka med resp. 23 700 kr. per jobb, 20 400 kr. per jobb och 32 825 kr. per jobb. Räkna man dessutom med intäkterna för alternativen 1 och 5 och drar dem från kostnaderna i motsvarande alternativ så skulle utlandsskulden öka med 14 900 kr. per jobb i alternativ 1 och 11 900 kr. i alternativ 4. Dessa beräkningar visar att effekterna är mycket beroende av hur arbetstidsförkortningen genomförs.

Till dessa beräkningar skall givetvis läggas att i alternativ 1 stiger genomsnittsinkomsten med 800 kr. efter skatt, medan genomsnittsinkomsten sjunker med 1 300 kr. efter skatt i alternativ 4 och med 3 100 kr. efter skatt i alternativ 5. Tar man med också denna effekt blir det en jämförelse i tre dimensioner.

Tabell 8

"Priset" för arbetstidsförkortning

Beräkningsalternativ (enligt tabellnr ovan!)	Underskott i bytesbalans för varje nytt jobb (kr.)	Offentligt underskott för varje nytt jobb (kr.)
1	25 600	*
2	13 600	10 100
3	6 900	13 500
4	1 400	31 425
5	*	60 400

* ingen kostnad - i stället intakt!

Till resultatet måste ytterligare en kommentar fogas. Om arbetstidsförkortningen görs som förkortningarna på 1960- och 1970-talen, då veckoarbetstiden kortades från 45 till 40 timmar, så skulle lönekompensationen räknas av från löneutrymmet och detta skulle bli möjligt eftersom arbetstidsförkortningen skedde under en begränsad period. I så fall skulle inte den kortare arbetstiden innebära någon större belastning på bytesbalansen än vad som varit fallet om motsvarande löneökning i kronor och öre tagits ut.

Problemet är om man kan räkna med något positivt nominellt löneutrymme de kommande åren. Under en följd av år har de svenska

lönerna stigit i en betydligt långsammare takt än vad som gällt för ett vägt genomsnitt av konkurrentländerna. Ett studium av OECD:s senaste Sverigestudie ger klart besked på den punkten. Den svenska konkurrenskraften har med andra ord återställts. Den senaste devalveringen har ytterligare förbättrat situationen.

Eftersom konkurrenskraften är återställd finns det ingen anledning att tro att det i den närmaste framtiden inte skulle finnas något "normalt" löneutrymme i nominella termer. Därmed finns det ett utrymme för arbetstidsförkortningar enligt den modell man använde i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet.

Ett problem för befolkningen kan vara att det löneutrymme som finns till stor del är nominellt och inte reallt. Pengarna kommer att ätas upp av inflationen. Om lönerna således inte stiger i kronor räknat utan arbetstiden i stället kortas kommer den redan besvärliga situationen för många att förvärras. Detta kan innebära att det är svårt att mobilisera för en arbetstidsförkortning.

Men frågan här är liksom i övrigt: Vad finns det för alternativ och hur kommer det att gå med reallönerna om dessa genomförs?

Slutsatser av beräkningarna

Här skall i punktform ställas upp några slutsatser av beräkningarna:

1. Beräkningarna visar att en kortare arbetsdag ger flera jobb. Denna slutsats förutsätter att de i modellen antagna sambanden gäller och att arbetstidsförkortningen sker under en begränsad tidsperiod. Annars kommer arbetstidsförkortningen att helt ätas upp av ökad produktivitet.

2. Kostnaderna för de nya arbetena ligger främst på konkurrenskraften, bytesbalansen och på den offentliga sektorns budget. Konkurrenskraftför-sämringen är dock marginell eller mycket liten i de alternativ där lönekompensationen är mindre än 100 %. Vad det gäller bytesbalans kommer effekterna *inre* att bli så stora som beräknats om arbetstidsförkortningen räknas av i avtalen. För den offentliga sektorn har de möjliga besparingarna på arbetsmarknadsbudgeterna inte räknats med. Därför överskattar modellens resultat kostnaderna för arbetstidsförkortningen på den offentliga sektorns budget.

3. Beräkningsresultaten pekar på att mellan 130 000 och 240 000 fler kommer att sysselsättas om arbetstiden kortas från 40 till 35 timmar per vecka eller från 8 till 7 timmar per dag. Det skulle innebära en sysselsättningsökning på mellan 3 och 5,5 %.

4. Beräkningsresultaten pekar också på att det är möjligt att genomföra en arbetstidsförkortning och samtidigt i stort bibehålla den reala familjeinkomsten utan att ge formell full lönekompensation. Genom att kombinera en lönekompensation som enbart delvis ersätter bortfallet i månadslön med transfereringar riktade till de hushåll som har den lägsta standarden kan

fördelningspolitiskt acceptabla lösningar uppnås. Genom arbetstidsförkortningen kommer skillnaden i mäns och kvinnors inkomster att jämnas ut. Denna effekt gör också att slutresultatet av arbetstidsförkortningen på familjeinkomsterna inte alls behöver vara desamma som för genomsnittsinkomsttagaren.

En sådan modell för kompensation för inkomstbortfall skulle kunna ha betydande effekter på inkomstfördelningen. Typiska höglönegrupper skulle få en låg kompensation medan de lågavlönade skulle kunna kompenseras med transfereringar eller med (vilket förmodligen är svårare) någon typ av skattelättnad. Ett skattetekniskt problem är hur dessa åtgärder för de mest utsatta grupperna skulle konstrueras för att uppnå största möjliga effekt för de grupper man verkligen vill stödja. Genom en lämplig "mix" av åtgärder är det emellertid troligt att goda effekter kunde uppnås.

IV De politiska kraven

De politiska krav som föregående överväganden utmynnar i är enligt vår uppfattning följande tre:

1. En förkortning av arbetsdagen till sex timmar bör genomföras före utgången av 1980-talet. Som ett första steg bör en minskning av arbetsdagen till sju timmar genomföras 1985.
2. Speciella åtgärder måste vidtas vad gäller arbetstiden för skiftarbetande och arbetande med tunga och hälsofarliga yrken. Det inkluderar de typiska kvinnoyrkena inom vård och städning, som både är tunga och ofta utförs på obekvämt arbetstid. Arbetstiden bör för berörda grupper minskas till sex timmar per dag eller trettio timmar per vecka från 1985.
3. Uttaget av övertid måste samtidigt begränsas.

V Hemställan

Med hänvisning till det anförda föreslås

1. att riksdagen uttalar att en förkortning av arbetsdagen till sex timmar bör genomföras före utgången av 1980-talet.
2. att riksdagen som ett första led i en förkortning till sex timmars arbetsdag hemställer hos regeringen om förslag om minskning av arbetsdagen till sju timmar fr. o. m. den 1 januari 1985.
3. att riksdagen hos regeringen hemställer om förslag om förkortning av arbetsdagen till sex timmar eller trettio timmar per vecka fr. o. m. den 1 januari 1985 för skiftarbetare och grupper med tunga och hälsofarliga yrken enligt vad i motionen anförts.
4. att riksdagen hos regeringen hemställer om förslag till begränsning av övertid enligt vad i motionen anförts.

Stockholm den 24 januari 1984

LARS WERNER (vpk)

BERTIL MÅBRINK (vpk)

C.-H. HERMANSSON (vpk)

JÖRN SVENSSON (vpk)

ALEXANDER CHRISOPOULOS (vpk)

NILS BERNDTSON (vpk)

EVA HJELMSTRÖM (vpk)

LARS-OVE HAGBERG (vpk)

MARIE-ANN JOHANSSON (vpk)

